

İslamofobi Çalışmalarında Kuramsal Yaklaşımlar: Türkçe Makaleler Üzerine Bir İnceleme

Theoretical Approaches in Islamophobia Studies: A Study on Turkish Articles

Ahmet ASLAN

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, ahmet.aslan@erzincan.edu.tr
ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0003-1657-9662

Öz

2000'li yıllardan itibaren uluslararası literatürde, Batı toplumlarında yaşanan İslam ve Müslüman karşıtı söylem ve olaylara koşut olarak yazılan raporlar ve yapılan çalışmaların kuramsal çeşitlilikle artmış olması; islamofobi kavramının bilimsel araştırmalar için düzenleyici bir işlevde olduğu şeklinde değerlendirilmektedir. İslamofobi çalışmalarında söz konusu olguya genel olarak ön yargı, ırkçılık, oryantalizm ve postkolonyalizm kavram ve kuramlarıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Bu çalışmada 45 Türkçe makale örnekleme üzerinden islamofobi çalışmalarında kuramsal yaklaşımlar incelenmektedir. Türkçe araştırmaların önemli bir kısmının islamofobiye uluslararası çalışmalardaki gibi ön yargı, oryantalizm ve ırkçılık açısından (18 makale, %40) yaklaştıkları; yalnızca bir çalışmada (%2) postkolonyal teorinin ön plana çıkarıldığı; geri kalan çalışmalarda ise (26 makale, %58) olguya çeşitli disiplinlere ait kavram ve teoriler açısından yaklaştığı tespit edilmiştir. Çalışmaların bir kısmının kuramsal bütünlükten uzak bir görünüm arz etmesinin yanında bir kısmının da çoklu kuramsal yaklaşım özelliği gösterdiği, İngilizce ve Almanca literatüre kıyasla Türkçe literatürde islamofobinin hem nicelik hem de disiplin ve yöntem çeşitliliği açısından yeterince incelenmediği gözlemlenmiştir. Çalışma sonunda yeni araştırmalar için söz konusu olgunun savunmacılığı aşan bir şekilde, güvenilir bilimsel yöntemlerle ve sınanabilir farklı teorilere dayandırılarak incelenmesi önerisi getirilmektedir.

Anahtar Kavramlar: İslamofobi çalışmaları, ön yargı, oryantalizm, kültürel ırkçılık, postkolonyal teori.

Abstract

In international literature, in Western societies since the 2000s reports and studies written parallel to the anti-Islam and anti-Muslim rhetoric and events experienced increased with theoretical diversity; it is considered that the concept of islamophobia has a regulatory function for scientific research. In studies of Islamophobia, it is seen that the subject matter is generally approached with the concepts and theories of prejudice, racism, orientalism and postcolonialism. In this study, theoretical approaches in Islamophobia studies are examined through a sample of 45 Turkish articles. It is found that a significant portion of Turkish studies approach Islamophobia in terms of prejudice, orientalism and racism (18 articles, 40%) as in international studies; only one study (2%) emphasized postcolonial theory; in the remaining studies (26 articles, 58%), it was determined that the case was approached in terms of concepts and theories belonging to various disciplines. It has been observed that some of the studies are far from theoretical integrity, and some of them show multiple theoretical approaches, and compared to the English and German literature, islamophobia is not sufficiently examined in terms of both quantity and discipline and method diversity in the Turkish literature. At the end of the study, a proposal is made for new researches to examine the subject matter in a way that goes beyond the defensiveness, with reliable scientific methods and on the basis of testable different theories.

Keywords: Islamophobia Studies, prejudice, orientalism, cultural racism, postcolonial theory.

Giriş

Günümüzde İslam ve Müslümanlar, Amerika'dan Avrupa'ya, Güney Afrika'dan Avustralya'ya dünyanın pek çok yerinde bir tartışma konusudur. Müslümanların nasıl entegre edileceği, İslam dininin çeşitli kültür ve değerlerle çatışan noktaları ile ilgili sorular toplumsal uyum ve barışın sağlanması bağlamında sık sık gündeme getirilmektedir. Özellikle popülizmin yaygın bir politik araç hâline geldiği ülkelerde yapılan kamuoyu tartışmaları, Müslüman öznenin gündemde kalmasına sebep olmaktadır.

Delanty'nin işaret ettiği gibi Avrupa'nın icadından¹ bu yana İslam-Batı ilişkilerinin temel sorunlarından biri İslam'a ve Müslümanlara yönelik korku, düşmanlık ve ırkçılığa kadar varan nefrettir. Günümüzde akademi ve medyada söz konusu korku, düşmanlık ve ırkçılığa varan nefret; yaygın olarak *islamofobi* kavramı altında değerlendirilmektedir. Genellikle ön yargı, ayrımcılık, dışlama ve şiddet gibi kavramlar aracılığıyla tanımlanan islamofobi, kaçınılmaz olarak ırkçılık, yabancı düşmanlığı, anti-semitizm ve anti-islamizm kavramlarını da gündeme getirmektedir.

¹ Delanty, 1995.

Batı'nın Komünizm sonrası yeni bir düşman oluşturma gayretinin, islamofobinin yayılmasına zemin oluşturduğu bilinmektedir. 11 Eylül'de meydana gelen olaylarla ise islamofobi, medya ve kültür endüstrisinin de yardımıyla Batı'da kitlesel ölçüde yaygınlaşmıştır. "Müslüman" teröristlere dair üretilen algılar, Müslümanlara karşı bir korkunun (fobinin) tırmanmasına sebep olmuştur. Diğer taraftan bu olgunun yabancı düşmanlığı gibi derin tarihî köklerinin bulunduğu da bilinmektedir.

2000'li yıllardan itibaren islamofobi üzerine yazılan raporlar ve yapılan akademik çalışmaların sayısı hızla artmıştır. Bu çalışmalar Batı toplumlarında gözlemlenen yoğun olgular üzerine kuramsal çeşitliliktedir. Bu sebeplerle islamofobi kavramının bilimsel araştırmalar için düzenleyici bir işlev görmekte olduğu söylenebilir. İslamofobi çalışmalarında söz konusu olguya genel olarak ön yargı, ırkçılık, oryantalizm ve postkolonyalizm kavram ve kuramlarıyla yaklaşıldığı görülmektedir.

Doğası gereği rasyonel bir etkinlik olan bilim; çeşitli bakış açılarına göre geliştirilen kuramsal yaklaşımlardan hareket ederek olgusal bilgilere ulaşmakta, elde edilen bilgilerle başlangıçtaki kuramsal yaklaşımlarını gözden geçirmekte, gerekli gördüğü kavramsal revizyonlarla olgulara tekrar yönelmektedir. Toplumsal gerçeklik söz konusu gidiş-gelişlerle resmedilmeye çalışılmaktadır. Bu doğrultuda islamofobiye kuramsal yaklaşımları betimlemeyi amaçlayan bu çalışmada öncelikle islamofobinin kavramsal çerçevesi çizilecek, söz konusu olgu incelenirken gündeme gelen belli başlı kuramsal yaklaşımlar özetlenecek, ardından da kırk beş Türkçe makale kuramsal yaklaşımları açısından değerlendirilecektir.

İslamofobinin Kavramsal Çerçevesi

İslamofobi ifadesinin ilk defa ne zaman ve hangi bağlamda kullanıldığı hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre ilk defa 1910 yılında Fransız oryantalistlerce kullanılan ifade, Batı'da ve Hıristiyan toplumlarında yaygın olan "İslam'a karşı ön yargı" anlamında tanımlanmıştır.² Başka bir görüşe göre islamofobi, yine Fransa'da Etienne Dinet ve Slima Ben İbrahim tarafından 1925'te günümüzdeki kullanımı yansıtacak şekilde kullanılmıştır.³ Daha sonraki dönemlerde çeşitli metinlerde kullanılagelse de kavram, ancak 90'lı yıllarda konuşma diline girmiş ve Batı'da yaşayan Müslümanların karşılaştığı ret ve ayrımcılığı ifade bağlamında kullanılmaya başlanmıştır.⁴ Oxford İngilizce Sözlük ise kavramın yazılı olarak ilk defa 1991 yılında kullanıldığını belirtmektedir.⁵ İslamofobi kavramının bir terim olarak ilk defa etraflıca tanımlanması ve yaygınlaştırılmasında Runnymede Trust'ın 1997'de yayımladığı raporun rolü büyüktür. Rapor, İslam ve Müslümanlara yönelik ön yargıların ve bunlara dayalı olarak ortaya konan söylem ve eylemlerin tespit edilip incelenmesi bağlamında kamuoyunda ve akademik çevrelerde dikkat çekmiştir. Raporda sekiz ayrım noktası açısından İslam'a dair ön yargılara dayalı "kapalı görüşler" tespit edilmiş ve bunlar islamofobik olarak nitelenmiş ardından da bunların karşısına İslam'a dair "açık görüşler" sıralanmıştır. Rapor islamofobiyi kısaca "Müslümanlara olumsuz ve aşağılayıcı kalıplaşmış yargılar ve inançlar atfeden bir dizi 'kapalı' görüşün daha da kötüleştirdiği İslam ve Müslümanlara karşı korku ve nefret." olarak tanımlamaktadır. Rapora göre islamofobi; ön yargılar, ayrımcılık, dışlama ve şiddet şeklinde dört boyutlu bir fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶

Runnymede Trust'un İslam'a ilişkin ön yargılar üzerinden yaptığı islamofobi kavramlaştırması, dayandığı dikotomik şema sebebiyle İslam'ı sınırlama hatasına düştüğü gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bu eleştirilere göre raporun yaklaşımı, çeşitli geleneklere ve sosyopolitik eğilimlere sahip tarihî bir olgu olarak İslam'ı yeterince ifade edememektedir. Aynı şekilde raporun sunduğu İslam hakkında "açık" görüşler, İslam geleneğinin aşırı basitleştirilmesi, yer yer çarpıtılması olarak anlaşılabilir.⁷ Komisyonun yaptığı islamofobi kavramsallaştırmasının işlevsel amaçlar güttüğü varsayılabilir de böyle bir çabanın islamofobinin perspektifinden bir İslam algısı inşa etme yanılığısına düştüğü iddia edilebilir.

² Moussaoui, 2014.

³ Allen, 2010:13.

⁴ Moussaoui, 2014.

⁵ Allen, 2010:5.

⁶ runnymedetrust.org

⁷ Tamdgidi, 2012:76-78.

Runnymede Trust bahsi geçen eleştirileri de dikkate alarak 2018 yılında “Islamophobia Still a Challenge for Us All” başlıklı yeni bir rapor yayımlamış, burada islamofobiği “Müslüman karşıtı ırkçılık” olarak tanımlamıştır. Bu tanıma göre islamofobi, “Müslümanlara (böyle kabul edilen kimselere) yönelik politik, ekonomik, sosyal, kültürel veya diğer kamusal alanlarda insan haklarının ve temel özgürlüklerin eşit şartlarda tanınmasını, yararlanılmasını ve uygulanmasını geçersiz kılmayı ve zayıflatmayı amaçlayan herhangi bir ayrımcılık, dışlama ya da kısıtlama”dır (Runnymede, 2018:7). İslamofobi terimi; anti-Müslüman ırkçılığı, anti-Asya ve anti-Arap ırkçılığının bir devamı olarak da nitelendirilmektedir.⁸ Terim, tedavülde görece yeni olmakla birlikte antisemitizmde olduğu gibi Batı kolektif psikolojisine yerleşmiş olan Müslümanlara karşı korku ve nefret dolu uzun bir tarihe de işaret etmektedir.⁹ 11 Eylül’den sonra başta Amerika ve Batı Avrupa’da olmak üzere Müslümanlara yapılan saldırıları ifade etmek için yaygın bir kullanıma kavuşan islamofobi bu doğrultuda sözlüklere girmiştir. Terim kimi bölgesel vurgular da taşıyacak şekilde; “Fransa’da Mağrip kökenli göçmenlere karşı kötü niyetli eylemler ve etnik ayrımcılıkla tezahür eden İslam ve Müslümanlara yönelik ırkçılık şekli.”, “İslam ve Müslümanlara karşı husumet.”¹⁰ olarak tanımlanmıştır. AB Temel Haklar Ajansı (EUMC) ise terimi, “İslamofobi, İslam dünyasına mensup olan bireylerin maruz kaldıkları ayrımcı muameleye verilen genel isimdir.” şeklinde tanımlamaktadır.¹¹ Kısaca islamofobi, günümüzde Müslümanlara karşı yapılan din temelli her türlü ayrımcılığı içeren kuşatıcı bir terim olarak kullanılmaktadır.

Zaman zaman birbirlerinin yerine de kullanıldığı görülen islamofobi ve anti-islamizm kavramlarından birincisi “Müslüman karşıtlığı” (anti-muslimism) kavramı ile daha ziyade İngilizce literatürde kullanılmaktadır. İdeolojik ve politik bir tutuma işaret eden anti-islamizm ise anti-semitizmden benzetilerek ortaya atılmış görünmektedir.¹² Buna karşılık toplumsal boyutu ön planda olan islamofobi, “yabancı düşmanlığı” (xenophobia) kavramının bir uzantısı olarak geliştirilmiştir. Bir kültürün veya toplumun safiyetini koruma güdüsüyle farklı olana karşı duyulan korku, zamanla düşmanlığa dönüşmektedir.¹³ Burada esas sorun farklı, yabancı olanı bir tehdit ve korku kaynağı olarak algılayan öznenin kendisidir. Zira farklı olana karşı gelişen bu fobi, sahibinin üyesi olduğu toplumun tüm bireylerinde aynı şekil ve oranda gelişmemektedir. Yabancıdan karşı korku duymak ve ona düşmanlık beslemek bir toplumda genelde azınlıkta olan bir kesimde görülmektedir.¹⁴

İslamofobi olgusunu anlayabilmek için kültürel ve siyasal çatışmaları üreten ve güçlendiren önemli tarihi olaylardan bağımsız olarak Batı düşüncesinde yerleşmiş olan ırkçı ve İslam karşıtı eğilimlere odaklanmak gerekmektedir. Ancak kolonyalizm ve oryantalizmin uzun yüzyılları kapsayan birikimleriyle şekillenen söz konusu eğilimler; 1979 İran Devrimi ile yeniden gün yüzüne çıkmış, Müslüman ülkelerden Avrupa ülkelerine 60’lı yıllarda başlayan iş gücü göçünün etkilerinin bu toplumlarda hissedilmeye başlamasına koşut olarak da yaygınlık kazanmıştır. Komünist bloğun dağılmasından sonra icat edilen “yeni düşman” imajı tarih boyunca Avrupa’da işlene gelen “İslam’ın Hıristiyanlığı yıkmak üzere uydurulmuş bir din” olduğu iddiasına dayalı komplo teorisi¹⁵ ile bütünleştirilmek istenmiştir. 90’lı yıllarda Batı’da, özeldede Amerika Birleşik Devletleri’nde bazı politik çevrelerin ve düşünce kuruluşlarının tek kutuplu dünyada yeni düşman olarak İslam’ı seçtiklerinin göstergesi olacak söylemler ürettikleri bilinmektedir.¹⁶ Soğuk Savaş’ın ardından İslam’ın ve Müslümanların terör ve şiddetle ilişkilendirilerek güvenlik sorunu hâline getirilmeye çalışılması¹⁷ islamofobinin uluslararası gündeme yerleşmesine sebep olmuştur.

İslamofobi tanımlarını işlemsel ve kuramsal tanımlar şeklinde iki grupta değerlendirmek mümkündür. Çeşitli kuruluşlar söz konusu olguyu kuramsal olarak incelemek yerine “ölçmek” amacıyla işlemsel tanımları ön plana çıkarmaktadır. Örneğin Avrupa İrkçılık ve Yabancı Düşmanlığını İzleme Merkezi

⁸ Pynting ve Mason, 2007.

⁹ Firestone, 2010.

¹⁰ Moussaoui, 2014.

¹¹ EUMC, 2006.

¹² Hıdır, 2007.

¹³ Canatan, 2007:26.

¹⁴ Canatan, 2007:27.

¹⁵ Canatan, 2007:21.

¹⁶ Kirman, 2010:23.

¹⁷ Kalın, 2016:15.

(EUMC) 2006'da yayımladığı AB'de islamofobi ve ayrımcılık raporunda islamofobiyi; iş, eğitim ve barınma alanlarındaki ayrımcılık, göçmenlere ve azınlıklara yönelik ırkçılık ve düşmanlık, Müslümanlara yönelik çeşitli şiddet olayları, sosyal dışlanma ve entegrasyon sorunları bağlamında ele almaktadır.¹⁸ Yukarıda özetlenen rapordaki yaklaşımı ile Runnymede Trust ise olguya daha kuramsal bir çerçevede yaklaşarak kurumsal ırkçılık kavramından hareketle "kurumsal islamofobi" kavramını geliştirmiştir. İşlemsel tanımların yardımıyla kuramsal tanımlar geliştirilebilir, kuramsal tanımların yardımıyla da yeni araştırmalarla daha önce ortaya konmamış olgular betimlenebilir.¹⁹

Kuramsal tanımlardan bir diğerine islamofobi Araştırma ve Belgelendirme Projesi (IRDP)'nin tanımı örnek olarak verilebilir. IRDP'ye göre islamofobi; Avrupa merkezci, oryantalist küresel iktidar tarafından desteklenen bir korku ve ön yargıdır. Bu korku ve ön yargı aracılığı ile eşitsizlikler genişletilerek sürdürülmekte, küresel ırkçı sistem tahkim edilmektedir.²⁰ Bu doğrultuda Sayyid de islamofobiyi, ön yargı veya cehaletten daha fazlası, Müslümanların refahına kasteden ırkçı bir yönetim biçimi olarak nitelendirmektedir.²¹ Bir dizi müdahale ve sınıflandırmayı kullanan bu "yönetim biçimi" ona göre duygusal, kültürel veya dinî argümanlarla Müslüman kimliğinin altını oymaya çalışan dil oyunlarından yararlanmaktadır. Ancak bu yönetim biçiminin politik nihai amacı; Batılılaştırma vizyonuyla Müslümanları bir kalıba sokmak, disipline etmektir.

İslamofobiye Kuramsal Yaklaşımlar

Sosyolojik bir kuram, etkileşimde bulunan bireylerin özne olduğu toplumsal dünyayı açıklamak için önerilen bir modeldir. Modeller ise gerçekliği ona sadık kalarak göstermek için kurulurlar. Kuramlar model olmanın yanında aynı zamanda toplumsal dünyaya ait parçaların nasıl bir araya getirilebileceğini gösteren birer kullanma kılavuzudurlar. Böylelikle aslında kuramlar aracılığı ile toplumsal gerçeklik, gözlem ve verilerin analizi yoluyla yeniden inşa edilmektedir.²² İnsanlık tarihinde ortaya çıkmış dinler, felsefeler, medeniyetler ve savaşlar hakkında yığınla bilgiye sahip olan günümüz insanı, bütünüün işleyişi hakkında çok az şey bilmektedir. Bu da aslında kuramsal bakış açılarının bilgi selleri karşısında yetersiz kalabildiğini göstermektedir.

Herhangi bir toplumsal gerçeklik hakkında varsayımlar ileri sürmek ve bunların vuku bulacağını beklemek anlamında kuramlar olmadan gündelik hayatın sürdürülmesi mümkün değildir. Ancak sosyolojik kuram, gündelik hayatta karşılaşılan somut ve basit durumu değil toplumsal gerçekliğin olabildiğince çok yönünü açıklamayı amaçlamaktadır.²³ İyi işlenmiş bir kuramsal çerçeveden mahrum sosyolojik bir araştırma, yalnızca toplumsal bir araştırma ya da rapordan ibaret olacaktır. Bu doğrultuda toplumsal olgulara odaklanarak sorunları analiz etme amacında olan bir sosyoloji, çeşitli perspektiflerden yararlanmak durumundadır.

İslamofobi çalışmalarının artmış olması ortak bir islamofobi kavramlaştırmasının var olduğu anlamına gelmemektedir. İslam'a ve Müslümanlara yönelik olumsuz duygu ve tutumların islamofobi olarak adlandırılmasında ön yargılara dayalı statü hiyerarşileri üzerine yapılan çalışmalardan faydalanılmaktadır. Bununla birlikte kamusal ve akademik tartışmalarda birden çok yaklaşım dikkati çekmektedir.²⁴ Mesela Hafez, islamofobi çalışmaları yürüten kurumların ve bağımsız araştırmacıların islamofobiye yaklaşımlarını inceleyerek bunlarda ön plana çıkan kuramsal yaklaşımların ön yargı, ırkçılık ve sömürgelikten arınma (decoloniality) şeklinde üç başlık altında toplanabileceğini ileri sürmektedir.²⁵ Bu çalışmada ise yukarıda zikredildiği üzere ön yargı, yeni ırkçılık, oryantalizm ve postkolonyalizm kuramları islamofobi ile ilişkisi açısından özetlenerek bu yaklaşımların Türkçe makalelerdeki yansımaları ortaya konulacaktır.

¹⁸ EUMC, 2006.

¹⁹ Canatan, 2007:42.

²⁰ IRDP.

²¹ Sayyid, 2014:19.

²² Richter, 2012:11.

²³ Richter, 2012:13-14.

²⁴ Bleich, 2011.

²⁵ Hafez, 2018.

Ön Yargı Çalışmaları

Günlük hayatta tarafgirlik, nesnel olmama durumu için kullanılan ön yargı, bir nesne veya olguya ilişkin delillerin yeterince incelenmeden bir fikir edinilmesi, bir yargıya varılmasını işaret etmektedir. Bir kimsenin ön yargılı olarak nitelenmesi ise o kimsenin katı, değişmez görünen yargılara sahip izlenimi vermesiyle ilişkilidir. Ön yargı sözcüğünün İngilizcedeki karşılığı “*praejudicium*” kökünden gelmektedir ve bu sözcük antik dönemden bu yana önceki karar ve deneyimlere dayanılarak verilen hüküm, gerçekler hakkında nesnel bir inceleme yapmadan verilmiş yargı gibi anlamlarda kullanılmıştır. Bugün ise “*desteksiz ve mesnetsiz bir şekilde peşinen varılmış bir yargıyla bir şeyin lehinde veya aleyhinde bir tavır almayı, yani sempati ve antipati duygularını da içerecek şekilde*” anlam genişlemesine uğramıştır. Ön yargı bilimsel literatürde ise “*yanlış ve katı bir genelleştirme yaparak bir gruba veya o grubun üyelerine karşı olumsuz tutum ve davranışlar gösterme eğilimi*” anlamında kullanılmaktadır.²⁶ Genelde olumsuz tarafla yaklaşılacak ön yargının insanın düşünme ediminde temel bir yere sahip olduğuna dikkat çeken Allport, insanın kaçınmayacağı şekilde kategoriler yardımıyla düşündüğünü belirtmektedir. Zira ona göre insanın düzenli bir düşünme biçimi peşin hükümlerle işler.²⁷

Ön yargı sosyal psikolojide “bir grubun üyelerine olumsuz duygular beslemek, olumsuz yakıştırmalar yapmak” olarak tanımlanmaktadır.²⁸ Yine literatürde “kusurlu ve sert bir genelleştirmeye dayalı bir tür antipati”, “bir grup insana yönelmiş duygusal ve kalıplaşmış bir tutum”, “özellikle bir gruba mensup olduğu için bir kimseye karşı takınılan, çoğu zaman akıldışı olumsuz tutum”²⁹ gibi tanımlarla karşılaşılmaktadır.

Ön yargılar bir taraftan karşıt, kategorik yaklaşımları ifade ederken diğer taraftan eksik bilgiye dayalı, değişmez ve katı hükümleri ifade eder.³⁰ Genelde grup üyeliklerine odaklanılan “öteki”ne yönelik olumsuz tutumlar olarak beliren ön yargıların; bireysel kimliklere yönelen, iç grup söz konusu olduğunda olumluya dönüşen görünüşleri de yaygındır. Bütün bu ön yargı görünüşlerinin ortak tarafı duyguya temelli olmalarıdır. Sıklıkla akıl dışı tutumlar olarak beliren ön yargılar genelde sabit, değişmez karakterdedir.³¹ Ön yargı çalışmaları 1920’ler ve 1930’larda beklenebileceği gibi genelde etnik grup ilişkileri ve anti-semitizm bağlamındaki araştırmalarla başlamıştır. Psikoloji temelli, “beyazların üstünlüğünü”nü ispatlamaya yönelen araştırmalar ilk dönem ön yargı çalışmalarında ön plana çıkmaktadır.³²

Ön yargı araştırmalarında; Adorno v.d’nin ön yargının kişilik temellerinin ayrıntılı analizine odaklanan “The Authoritarian Personality (1950)” adlı eseri ile Allport’un ön yargıyı psikolojik, yapısal ve tarihî temellerini birleştirerek inceleyen “The Nature of Prejudice (1954)” adlı çalışması belli bir geleneğin zirvesi olarak kabul edilmektedir. Bauman, ön yargının ahlaki açıdan çifte standarda sebep olduğunu savunmaktadır. Ona göre kişinin dış grup üyelerine karşı gaddarlığı ahlaki vicdaniyla çatışıyor gibi görünmemektedir.³³ Böyle bir çifte standart eylemleri faillerinin taraflarına göre değerlendirmeye sebep olmaktadır.

Herhangi bir kimseden sırf belli bir grubun üyesi olduğu için hoşlanmamak ön yargı; bu doğrultuda o kimsenin ilkel, güvenilmez, tembel olduğuna inanmak kalıpyargı; dışlayıcı bir şekilde aynı kimseye farklı davranmak ayrımcılık olarak nitelenmektedir. Dolayısıyla ön yargı, kalıpyargı ve ayrımcılık arasında zorunlu olmamakla birlikte nedensel bir ilişki bulunmaktadır.³⁴ Konumuz bağlamında düşünüldüğünde Batı toplumlarında yaşayan herhangi bir Doğulu ya da Müslüman’a ilişkin “ilkel, gelişmemiş, sosyal kaynakları kötüye kullanan, hatta terörist” gibi yargılar olumsuz kalıpyargılara, “söz konusu kimseleri sevmem” söylemi ön yargılı bir tutuma, “onlara evimi kiraya vermem, onları

²⁶ Allport, 1979:6-9.

²⁷ Allport, 1979:20.

²⁸ Yapıcı, 2004:14.

²⁹ Jones, 2002:3.

³⁰ Williams, 2008:553.

³¹ Sağiroğlu, 2014:77.

³² Plous, 2003:5.

³³ Marshall, 2020:559-60.

³⁴ Jones, 2002:4.

işe almam, onların okulda başarısız olmaları gayet normaldir” diyerek bu doğrultuda davranmak ayrımcılığa işaret etmektedir.

İslamofobi birçok çalışmada olgununön yargılara ilişkin boyutu vurgulanarak tanımlanmıştır. Runnymede Trust’un tanımıyla başlayan bu eğilim güncel birçok çalışmada sürdürülmektedir. *The Bridge Initiative*³⁵; islamofobiyanti-semitizm, ırkçılık ve homofobide işleyen mekanizmayla ilişkilendirerek dinî, ulusal veya etnik kimlikleri sebebiyle Müslümanlara yönelik ön yargı veya ayrımcılık olarak tanımlamaktadır. Söz konusu tanımlama islamofobiyi, tarihte Yahudilere, Afrikalı-Amerikalılara ve benzer durumda olan gruplara karşı işletilen ön yargı ve ayrımcılık şeklinde görünürlük kazanan bağnazlık eğiliminin reenkarnasyonu olarak görmektedir. Bu yaklaşıma göre islamofobi, Haçlı Seferleri için halk desteği oluşturmaya yardımcı olmak amacıyla üretilen Müslümanlar hakkındaki ön yargılı söylemlerde mündemiçtir.³⁶

Anti-semitizm çalışmalarında uzmanlığıyla bilinen Benz de islamofobiyi ön yargı çalışmaları bağlamında inceler. Ona göre islamofobi, ön yargılarla başlayıp damgalanmış bireylere; etnik, dinî gruplara karşı nefretle sonuçlanan bir eğilimin ürünüdür.³⁷ Bu eğilim ona göre tıpkı anti-semitizmde olduğu gibi çoğunluk-azınlık ilişkisinin doğasından kaynaklanmaktadır.³⁸ Benz bu genel çerçevenin tarihî sürecine de dikkat çekmekte ve Müslümanlara karşı ayrımcılık geleneğinin Haçlı Seferlerine kadar uzandığını, bu geleneğin 19. yüzyıl sömürgeci anlayışıyla pekiştirildiğini, 11 Eylül olaylarıyla başlayan süreçte ise İslam’ın Batı karşıtı, tek tip inanç ve hedeflere sahip hermetik, dinî, politik bir sistem olarak yeniden tanımlandığını³⁹ belirtmektedir. Böylelikle İslam’ın terörist gruplarda tecessüm ettiği, bütün Müslümanların da onlar gibi olduğu ön yargısında ısrarlı olanlar, Müslümanlara karşı ayrımcılığı canlı tutmaya çalışmaktadır. Ancak bu tutum öncelikle “Avrupa İslamlaştırılıyor” propagandasına hizmet etme işlevi görmektedir.

İslamofobide İslam’ın “gerçek” biçimlerinden ziyade “ben” ve “öteki” ayırımına hizmet eden İslam’a dair ön yargılar ön plandadır. O halde bu doğrultuda islamofobik söylemler, bu eğilimlere sahip birey ve grupların kendi tasavvurlarını “Müslüman öteki”ne yansıtması olarak da görülmelidir. Ön yargı çalışmaları açısından islamofobi, gerçek öznelere aktör olduğu azınlık-çoğunluk ilişkileri bağlamında tıpkı diğer ön yargılarda olduğu gibi duygusal, bilişsel ve eylemsel boyutlarıyla görünürlük kazanmaktadır. İslamofobi gibi çok yönlü bir fenomenin açıklığa kavuşmasında ön yargı çalışmalarının ulaştığı sonuçların katkısı tartışılmaz bir öneme sahiptir. Bir sonraki bölümde ise yine ön yargı kavramıyla da ilişkili olan ancak daha farklı yönleri de bulunan ırkçılık çalışmaları özetlenecek, ardında da islamofobiye yeni/ kültürel ırkçılık açısından yaklaşımlar değerlendirilecektir.

Yeni / Kültürel İrkçılık

Klasik ırkçılık tanımları, çeşitli insan gruplarının ırkî bir hiyerarşiye göre sıralandığı inancına dayanmaktadır. Bu doğrultuda bireyin, kendi ırkını diğer ırklardan üstün görmesi ve bu görüşe göre gerçekleştirdiği tutum ve davranışlar ırkçılık olarak nitelenmektedir. İrkçi yaklaşımlara göre ırklar arasındaki farklar biyolojik, dolayısıyla özsel ve mutlakır.⁴⁰ Hâlbuki insanları ırk temelli gruplandırma, günlük hayatın gerçekliklerine ve gereklerine göre işlemekte ve sosyal aktörlerin plansız tavırları sonucu ortaya çıkmaktadır. Gerçekte insanları; ten rengi, saç şekli, dudak büyüklüğü gibi açık olarak görülebilen genetik ve fiziksel farklılıklarına göre sınıflandırmak için biyoloji biliminin bulgularına göre kesin ölçütler gösterilememektedir. Yani ırk kavramı bir grubu, diğer gruplardan soytürel (fenotipik) niteliklerine göre ayırma işleminden ibarettir ve biyolojik veya sosyolojik temelsizliği sebebiyle analitik olarak kullanılabilmesi mümkün değildir.⁴¹ Ancak ırk kavramının bilimsel temelsizliği ve akademik kullanımının hoş karşılanmaması ırkçılık olgusunun yok olduğu ya da azaldığı anlamına gelmemektedir. Günümüzde artık insan gruplarını biyolojik temelli hiyerarşilere göre sınıflandırmak yerine başka yol ve yöntemler kullanılmaktadır.

³⁵The Bridge Initiative, John L. Esposito’nun yönetiminde Georgetown Üniversitesi’nde sürdürülen İslamofobi üzerine uzun zamanlı bir araştırma projesidir.

³⁶ The Bridge Initiative.

³⁷ Benz, 2011:161.

³⁸ Benz, 2011:183.

³⁹ Benz, 2016:511.

⁴⁰ Somersan, 2004:43.

⁴¹ Malesevic, 2019:5-6.

Kültürel farklılıklara dayanan ve "ırksız ırkçılıklar" olarak nitelenen yeni ırkçılık; ekonomik sorunların artmasıyla yaygınlaşmaktadır. Çoğunluk kültürünün standartlarına göre belirlenen üstünlük- aşağılık kriterleri ile "öteki" olarak konumlandırılan azınlık gruplar; asimile olmayı reddeden, her türlü sorunun müsebbibi olarak gösterilmektedir. Etnik-dinî-kültürel azınlık grupların kültürel- dinî aidiyetleri ve bu aidiyetlerle ilişkili değerleri, pratikleri ayrımcılığa gerekçe kılınmaktadır.⁴² Kültürel ırkçılık; genellikle göçmen gruplara, azınlıklara yönelik ön yargı, kalıp yargı, dış grup düşmanlığı gibi unsurlarla inşa edilen söylem ve ayrımcılıklar olarak görünürlük kazanmaktadır.

Bireyler ve gruplar arasında kurgulanan hiyerarşide ırkın yerini kültürün alması ile gündeme gelen yeni ırkçılık; literatürde "ırksız ırkçılık", "kültür ırkçılığı", ya da "farkçı ırkçılık" (differentialist) olarak adlandırılabilir. Bu tür ırkçılıklarda gruplar arası eşitsizlikler "aşağıda olanların" çalışma ahlakı, kendine güven, öz disiplin gibi niteliklerden yoksun oldukları gibi savlarla açıklanmaya çalışılmaktadır. 1960'larla birlikte Batı Avrupa ülkelerinde artan göçmen kökenli nüfus, çoğunluk toplumunun belli kesimlerince tepkiyle karşılanmış, politik aktörler bu tepkilerden yararlanmak istemiştir. Böyle bir bağlamda Barker "yeni ırkçılık" kavramını ortaya atmıştır. Ona göre İngiliz sağının söylemleri, insanların kültürel açıdan kendilerine benzeyenlerle birlikte yaşama isteklerini ve farklı olanlara ayırım yapmayı doğal görmelerini meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Yine bu söylem "ırk", "kan" gibi kavramlar yerine gördüğü kültürü koymaktadır.⁴³ Sonuçta Fanon'un işaret ettiği gibi ırkçı, kendinden aşağı olanı çeşitli yollarla yaratmaktadır.

Kültürel ırkçılık; klasik ırkçılıktan farklı olarak genetik biyolojik özellikleri ayrımcılık gerekçesi olarak kullanma yerine azınlık grubun dış görünümüne yansıyan kılık-kıyafet, tavır-davranış gibi kültürel farklılıklara odaklanır. Bu ırkçılık türünde çoğunluk toplumunun kültürel özellikleri, değerleri temel ölçütler olduğundan azınlıklardan beklenen bunlara harfiyen uymalarıdır. Kültürel hiyerarşide en üst konumda yer alan hâkim kültür, entegrasyon adı altında tüm gruplar için temel referans olarak görülür. ırkçı mekanizmanın işleticisi olan ön yargılara göre dış grup olarak nitelenen azınlıklar, kamu kaynaklarını haksız şekilde tüketmekte, toplumun genel uyumunu bozmaktadır. Ancak söz konusu söylem ve tutumlar genel olarak sosyal bütünleşme, kültürel koruma ve milliyetçilik bağlamlarında görünürlük kazandığından ve açıkça bir "ırk"a yönelik görünmediğinden ırkçılık içinde değerlendirilemez olarak da nitelenebilmektedir.⁴⁴ Kültürel ırkçılık; iktidar sahiplerinin normları, değerleri, standartları belirlemesiyle oluşan toplumsal sistemde alt konumda bulunanları topluma katılabilmek için çaresizce kendi değer, norm ve ideallerinden vazgeçmek ve yeni normlara teslim olmak mecburiyetinde bırakmasıyla kendini göstermektedir.⁴⁵

İslam ve Müslümanlara yönelik korku ve düşmanlık vurgusu ön planda olan islamofobi terimi, din ve dinî uygulamalara odaklanması sebebiyle ırkçılıktan, özellikle de ten rengine odaklanan klasik ırkçılıktan farklı sayılmaktadır. Böyle bir sınıflama; asılsız ve yaygın korkulara, ön yargılara odaklanarak islamofobi başlığı altından karşılaşılan tüm olguları politik, yapısal ve kurumsal boyutları ihmal ederek sosyal psikolojinin ilgi alanına havale etmektedir. Böyle bir yaklaşımda ise tarihi süreçler ve sosyal bağlamlar arka planda kalmaktadır. Bu sebeple islamofobi terimi yerine "Müslüman karşıtı ırkçılık terimi" önerilmektedir.⁴⁶ Zira Müslüman karşıtı ırkçılık terimi bu yaklaşıma göre; islamofobi altında değerlendirilen olguları, demokratik, eşitlikçi Batı toplumlarında istisnai, bireysel durumlar olarak değil Avrupa'nın tarihî gelişimi ve sömürgecilik mirası doğrultusunda modernliğin doğal bir sonucu olarak görmektedir.⁴⁷ Burada söz konusu olan artık "fobi"nin ima ettiği "yersizlik", gelip geçicilik değil ırkçılığın işaret ettiği ötekileştirmeye dayalı çeşitli strateji ve retoriklerdir.⁴⁸ Bu doğrultuda mesela Almanya bağlamında Müslümanların farklı, kültürleri ve dinleri ile homojen bir topluluk olduğu yargısı tedavülde tutulmaktadır. Böylelikle bireyler dış görünüşlerine, isimlerine ve atfedilen kökene göre Müslüman kategorisine yerleştirilmekte ve bu kimseler toplumsal bütünleşmeye

⁴² Pettigrew ve Meertens 1995.

⁴³ Barker, 2004:81-82.

⁴⁴ Barker, 1981:25.

⁴⁵ Somersan, 2004: 75-76.

⁴⁶ Attia, 2009.

⁴⁷ Attia ve Keskinlik, 2016:177.

⁴⁸ Keskinlik, 2019.

isteksiz, bütün olumsuzlukların öznesi, çoğunluk toplumundan daha aşağı bir konumda kimseler olarak kodlanmaktadır.

Birden fazla olguyu içinde barındıran çok boyutlu bir kavram olarak islamofobinin dinî-kültürel özelliklerin ırkileştirilmesine dayalı bir tür ırkçılık olduğu görülmektedir. Bu olgu Müslüman kimliğine ilişkin sembollere ve ibadethanelere şiddet içeren kategorik reaksiyonla işleyen çoğu zaman ırkçı bir mekanizma çeşididir. Batı'da son yıllarda yükselişe geçen islamofobik ve anti-islamist söylemlere sahip partilerin aynı zamanda ırkçı yaklaşımlara da sahip olmaları dikkat çekicidir. Sözde "Avrupa'nın İslamlaştırılması" söylemleriyle geliştirilen eylemler, ırkçılığın yeni bir tezahürü olarak yansımaktadır.⁴⁹

İrkçilik çalışmaları, özellikle ırklaştırma ve "ırksız ırkçılık" kavramları ile islamofobiyi, ırkçılık olarak nitelemeyi kolaylaştırmaktadır. Tüm ırkçılıkların ideolojik çekirdeğini oluşturan kültürel veya dinî farklılıkların doğallaştırılması islamofobik söylemlerde de gözlemlenebilmektedir. Avrupa'da göç kökenli Müslümanların bahsi geçen şekilde ırklaştırılarak ayrımcılığa uğratıldıklarının sayısız örneğini göstermek mümkündür. Müslüman göçmenlerin Batı Avrupa'nın kamusal hayatında varlık göstermeleriyle birlikte gelişen islamofobik söylem ve pratikler, etnik özelliklerle bütünleştirilen dinî-kültürel grup kimliğini hedef almaktadır.

Oryantalizm

En genel anlamıyla Doğu'yu din, dil, bilim, sanat ve tarih gibi alanlarda inceleyerek onun hakkında bilgi ve değer yargıları üretme işine oryantalizm denilmektedir. Bununla birlikte oryantalizm, en az üç farklı bağlamda yaygındır. Avrupa ile Asya arasındaki tarihî ve kültürel ilişki, 1800'lerin ilk çeyreğinden itibaren çeşitli Doğu kültür ve gelenekleri üzerine uzmanlaşan Avrupa'daki bilimsel disiplin ve Avrupa'ya göre Doğu olarak adlandırılan bölgeye dair ideolojik varsayımlar, imgeler ve hayali resimler oryantalizm içinde değerlendirilmektedir.⁵⁰ Oryantalizm, Doğu'yu tanımak ve anlamak amacını güden masum akademik bir merak olmanın ötesinde bir anlam ve işleve sahiptir. Said'e göre oryantalizm; Doğu'yu antropoloji, sosyoloji ya da tarih gibi belli alanlar üzerinden inceleyen bir disiplin olmaktan öte Doğu ile Batı arasında ontolojik ve epistemolojik açıdan bir ayırım yaparak düşünme biçimidir. Bu düşünüş biçimi kendisini Doğu'ya dair hükümlerinde gösterir. Oryantalizm; Doğu'yu betimleyerek, tanımlayarak, yöneterek ve yeniden inşa ederek üzerinde hakimiyet kurmak için Batı'nın bulduğu bir yöntemdir.⁵¹

Sömürgeciliğin tarihi antik dönemlere kadar götürülebilse de yeni tekniklerin katkısı ile Amerika'nın keşfinden itibaren başlayan modern dönemde sömürgecilik çok daha kapsamlı ve yıkıcı olmuştur. Portekiz ve İspanyol güçlerin Amerika'ya yayılmasıyla başlayan bu süreç 17. yüzyılda Fransa, Hollanda ve Britanya'nın Asya ve Afrika'da elde ettiği koloniler, ardından da Danimarka ve İsveç'in kimi deniz aşırı topraklardaki kolonileri ile devam etmiştir. Almanya ve Belçika'nın kolonyal işgalleriyle 1878'e gelindiğinde dünyanın yaşanabilir alanlarının %67'si Batı'nın hakimiyetine girmiştir. Rekabet sonucu sömürgeci yayılma 19. yüzyılda da artarak devam etmiş, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde zirveye ulaşmıştır. 1918'de Avrupalı güçler, dünya yüzölçümünün %85'ini⁵² koloni, himaye, bağımlı kılma veya Milletler Topluluğu ile kontrol etme gibi yollarla hakimiyeti altına almıştır. Tabii ki kolonyalizm sadece toprakların ve siyasi erkin kontrolü olarak kalmamış kültürel, ekonomik ve ideolojik alanda da hâkimiyetini, Gramsci'nin vurgusuyla "rıza"⁵³ üretimi yoluyla kurmuş ve sürdürmüştür.

Sömürgecilerin hâkimiyetlerini sürdürmek istedikleri toprakların önemli bir kısmı Müslümanların asırlardır yaşamakta olduğu bölgelerdir. Bu bölgelerde Osmanlı hilafet yönetiminin etkinliği

⁴⁹ Hıdır, 2017:40-41.

⁵⁰ Bulut, 2007:428.

⁵¹ Said, 1989:15-16.

⁵² Said, 1989:72.

⁵³ Gramsci; iktidar elitlerinin kendi çıkarlarına göre oluşturdukları toplumsal hayata dair tasavvurlarını, toplumun geneline yazılı ve görsel iletişim araçlarıyla "rıza üretimi" yoluyla benimsettiklerini savunmaktadır. Gramsci, 1986: 73-75.

sömürgeciler açısından önemli bir sorun olarak algılanmıştır. Onlara göre Müslümanların politik ve dinî anlayışları, uluslararası ilişkiler açısından tehlikeliler içermektedir. Çeşitli şekillerde ifade edilebilen kaygılar sonuçta “İslam’ın nasıl zapt edilmesi gerektiği” sorusunda düğümlenmektedir. Oryantalist Baron Bernard Carra de Vaux, 20. yüzyılın başlarında Fransız yönetimine sömürgelerde hâkimiyeti pekiştirmek amacıyla “etnik ve politik bölünmeleri kullanmak suretiyle İslam dünyasını parçalamak ve manevi birliği kırmak için çaba sarf etme” önerisinde bulunmuştur. Böylelikle sömürgeleştirilmek istenen topraklarda yaşayanlar hiçbir zaman büyük uyanışlara güç yetiremez hâle getirilmek istenir. Ancak bu amaca ulaşmak için “böl ve yönet” stratejisini uygulayan sömürgeciler, birçok zorlukla karşılaşmışlardır.⁵⁴ Bu süreçlerde karşılaşılan tüm zorlukları aşmanın yolu ise Bacon’da ifadesini bulan “bilginin güç için” olduğu inancı üzerine kurulmuş modernlik ruhu⁵⁵ doğrultusunda başta İslam olmak üzere sömürgeleştirilecek topraklara ait maddi ve manevi tüm değerleri ciddiyetle araştırmak olmuştur. Sömürgecilik için hayati öneme sahip bu disiplin egemenlerce sürekli teşvik edilmiştir.

19. yüzyılda Avrupa’nın dünya üzerinde egemenliğini kesinleştirmesine koşut olarak bir dizi kurum ve bilim dalı geliştirilmiştir. Antropoloji, sosyoloji gibi bilim dalları yanında oryantalizm de Avrupa merkezli modern sosyal bilim paradigması çerçevesinde disiplinleşmesini tamamlamıştır. Bu gelişmeler yanında geliştirilen yeni söylem ve yöntemlerle Avrupa’nın önceki yüzyıllardan tevarüs ettiği İslam ve Doğu algısı güncellenmiş ve yaygınlaştırılmıştır.⁵⁶

Said, oryantalizmin en genel anlamıyla ontolojik ve epistemolojik olarak Doğu-Batı ayrımına dayalı bir düşünüş biçimi olduğunu vurgulamaktadır. Bu düşünüş biçimi öylesine kökleşmiştir ki şairler, romancılar, entelektüeller, siyaset teorisyenleri, iktisatçılar ve imparatorluk yöneticileri, Doğu, Doğu halkı, onların yaşam tarzları, zihniyetleri ve kaderleri vs. hakkında detaylı teoriler kurarken, destanlar ve sosyolojik tasvirler yazarken, siyasi raporlar hazırlarken sözkonusu temel ayrımı başlangıç noktası olarak almışlardır. Bu düşünüş biçimi o kadar yaygınlaşmış ve yerleşmiştir ki neredeyse tüm Batılı entelektüelleri kuşatmıştır. Bu doğrultuda Said’e göre Avrupa kültürü için Aydınlanma sonrası Doğu’yu politik, sosyolojik, askerî, ideolojik, bilimsel ve fikrî bakımdan yönetmek ve hattayeniden inşa etmek ancak oryantalizmin söz konusu temel karakteristiği ile mümkün olabilmıştır.⁵⁷

Napolyon’un Mısır’ı işgale giderken beraberinden götürdüğü bilim heyeti; burayı içine düştüğü barbarlıktan kurtararak önceki büyüklüğüne kavuşturmak, Doğu’yu sırf onun yararı için çağdaş Batı’nın bilgileri ile donatmak, Doğu’nun işgali sürecinde kazanılan muhteşem bilgiden üretilen projeyi uygularken askerî gücü arka plâna itmek, Doğu’nun hafızalardaki yerine saygı duyup onun imparatorluk stratejisi bakımından önemini kabul ederek Avrupa’nın bir uzantısı olma rolünü göz önünde tutarak ona şekil, şahsiyet ve tanım kazandırmak (...)üzere tasarlanmış “Description de L’Egypte” (Mısır’ın Anlatımı) adlı yirmi üç ciltlik bir eser kaleme almıştır.⁵⁸ Oryantalizm, Doğu’ya cehalet ve despotizmin hâkim olduğunu savunmaktadır. Bu cehalet ve despotizmin ortadan kaldırılması da Batı’nın eliyle mümkün olacaktır. Zaten Doğulu halkları aydınlatmak, onları despotların elinden kurtarmak Batı’nın sömürgecilik dönemindeki misyonunu oluşturmaktadır. Bu misyonun gerçek hedefi ise yerli despotun yerine Batılı sömürgecinin kurtarıcı kisvesiyle geçmesine imkân tanımadır. Dolayısıyla bu bakış açısına göre Napolyon Mısır’ı işgal etmemiş, onu kurtarmıştır.⁵⁹

Oryantalizmin zamanla ideolojik taraflarının ve sömürgecilikteki işlevinin ifşa olması, içeriğindeki hâkim şablonların sosyal bilimlerde yaygın ve rahatlıkla kullanılabilmesini engelleyememiştir. Günümüz sosyal bilimlerinde Batı dışı toplumların analizinde yaygın olarak kullanılan modernleşme, az gelişmişlik, bağımlılık gibi bilimsellik kisvesi içindeki birçok teoride oryantalizmin temel paradigması varlığını sürdürmektedir.⁶⁰ Yapmış olduğu çalışmalarında Turner; Marx’ın ve Weber’in Doğu toplumları analizlerinde sosyal değişim eksikliği, modernleşme yoksunluğu, sivil bir toplumun

⁵⁴ Hüseyin, 1991:51-52.

⁵⁵ Cevizci, 2019:279.

⁵⁶ Bulut, 2007:430.

⁵⁷ Said, 1989:16.

⁵⁸ Said, 1989:145-146.

⁵⁹ Bulut, 2007:430-431.

⁶⁰ Bulut, 2004:10.

bulunmayı ve statükoculuk gibi yaklaşımlarda Avrupa merkezci bir tavırla oryantalizmin mirasını yansıttıklarını göstermektedir.⁶¹

Weber'in Doğu toplumunun hukuk, bilim ve sanayi gibi alanlarına dair analizinde siyasi ve ekonomik koşulların keyfiliği ve istikrarsızlığına dair vurgusu; Batı toplumunun rasyonel ve sistematik olma özelliği karşısına yerleştirilir. Böylelikle Weber, 19. yüzyıl kuramcılarının Doğu-Batı farklılığı görüşünü incelikli işleyerek sürdürmüştür.⁶² Diğer taraftan Weber bağlı olduğu paradigma doğrultusunda İslam tarihinin doğru bir değerlendirmesini yapamamış,⁶³kendi "bağlanma" tanımını Müslümanların sırf menfaatleri için İslam'a bağlandıklarını iddia ederek dayatmış,⁶⁴kendi metodolojisinin hilafına Müslümanların kendileri hakkındaki tanımlamalarını görmezlikten gelmiştir.⁶⁵ Kısacası oryantalizme göre Doğu ve İslam; sapkın, egzotik bir yapıya; yarı durağan, içe dönük bir kitleye; yeniden yapılanmayı becerememiş bir medeniyete ve modern çağa fanatik bir tepkiye sahiptir.⁶⁶

Oryantalizm ve ona dair eleştirel yaklaşımlar, islamofobi olgusunu tarihî ve güncel boyutlarıyla değerlendirmede geniş bir kuramsal çerçeve sağlamaktadır. Zira oryantalizm, İslam ve Müslümanlara ilişkin günümüzde islamofobik söylemlerde de yoğun bir şekilde kullanılan ön yargıların üretilmesinde yadsınamaz bir işleve sahip olmuştur. Oryantalizm literatüründe hâkim paradigma ve şablonların, İslam ve Müslümanlara ilişkin korku, nefret ve düşmanlığı besleyip temellendirdiğine dair yığınla argüman bulmak mümkündür.

Postkolonyalizm

Postkolonyal terimi birçok tartışmaya konu olmakla beraber sömürgecilik ve emperyalizmin ardından gelen sürece yaptığı atıf ile geç bir emperyalizm anlayışı olarak değerlendirilmektedir. Sömürgecilik ve emperyalizm sürecinde doğrudan yöneterek tahakküm kurma söz konusu iken postkolonyal dönemde küresel iktisadi iktidarın farklı hegemonya şekilleri tecrübe edilmiştir. Bu doğrultuda diyalektik bir kavram olan postkolonyal bir taraftan sömürsüzleşirmeyi, bağımsızlaşmayı vurgularken diğer taraftan birçok ulus ve halk için iktisadî ve siyasî tahakkümün devam ettiği yeni bir emperyalist süreci ifade etmektedir. Bu sorunlu sürece kuramsal ve politik bir müdahale anlamını içeren postkolonyalizm ise sömürgecilik sonrası dönemin epistemolojik kültürel yenilikleri ile siyasal eleştiriyi iç içe yürütmektedir. İktisadi, siyasi ve kültürel tahakkümünü sürdüren emperyalist sistemin çoğunlukla açıkça görünür olmayan şekillerde sürdürdüğü etkinlikleriyle mücadele azminde olan postkolonyalizm, İkinci Dünya Savaşı akabinde bağımsızlıklarını kazanan ülkelerin yaşadıkları tecrübelerle vurgu yapmasıyla gündeme gelmiştir. Küresel adaletsizlik ve dünya savaşlarının yol açtığı maddi-manevi yıkımlar böyle bir teorinin kurulmasının gerekçeleri olmuştur.⁶⁷

Postkolonyal teori; sömürenlerin değil sömürülen, ezilen kitlelerin gözünden gerçekliği okuma çabasında görünmektedir. Bağımsızlığını yeni kazanmış toplumlara özgü kültürel şartlar bağlamında öncelikle edebiyat ve kültür alanlarında ortaya çıkan bir eğilimden doğan postkolonyal teori, sömürgeciliğin bıraktığı "hasar"a odaklanmaktadır. Bu hasar sömürgeci güçlerin siyasal egemenlikleri ortadan kalktıktan çok sonra bile "içsel" bir boyun eğme şeklinde görünürlük kazanmaktadır. Bu noktada postkolonyal teori, sömürge hükümlerinin kültürel ve psikolojik boyutlarını sergilemeye çalışmaktadır. Bu misyonuyla postkolonyalizm Batılı olmayan siyasi geleneklerin meşruluğunu savunmakta, evrensel bir ses olmaya çalışmaktadır.⁶⁸

1970'lerde fiili sömürgecilikten kurtulmaya yapılan vurgu zamanla sömürge topraklarında yaşananlardan yola çıkarak daha evrensel görünümlü olgulara yönelen çalışmalarla Birinci Dünyayı da kapsayan içeriklere kavuşmuştur.⁶⁹ Bu doğrultuda postkolonyalizm, sömürgecilik sonrası değişen

⁶¹ Okumuş, 2018:373.

⁶² Turner, 2019:51.

⁶³ Turner, 2019:326.

⁶⁴ Turner, 2019:329.

⁶⁵ Turner, 2019:96.

⁶⁶ Pruett, 1989:61.

⁶⁷ Young, 2016:77-79.

⁶⁸ Heywood, 2016:359.

⁶⁹ Dirlik, 2002.

dünya düzeniyle yeni tahakküm biçimlerinin geliştirildiğinin bilincinde olarak sömürgecilik sonrası süreçlere odaklanmaktadır. Bu kurama göre sömürgecilik karşıtı kültürel direniş, emperyalist ideolojinin yönettiği bilgi üretim süreçlerinin de eleştirel olarak bütünüyle çözümlenmesini gerekli kılmaktadır.⁷⁰

Birleşik bir teorisi ve metodolojisi bulunmayan postkolonyal çalışmaların⁷¹ temel fikirleri Franz Fanon (*Siyah Deri Beyaz Maske*, 1952; *Yeryüzünün Lanetlileri*, 1961), Edward Said (*Oryantalizm*, 1978), Gayatri Spivak ("*Madun Konuşabilir mi?*" 1988) ve Homi Bhabha'nın (*Nation and Narration*, 1990) eserlerine dayanmaktadır. Said'den "ötekileştirme", Spivak'tan "madunluk" ve Bhabha'dan "temsil, melezlik, Avrupa'nın taşralılığı" kavramları alınmıştır. Postkolonyal çalışmalar; sömürgecilerin kendilerini sömürdüklerinden üstün gördüklerini ve sömürge süreçlerinin sömürülenler üzerinde kalıcı etkiler bıraktığını göstermektedir. Bu etkiler, daha ziyade özgüven kaybı, kimlik karmaşası şeklinde ortaya çıkmaktadır. Zira kolonyalizm sömürme ediminin çok daha ötesinde etkilere sahip olmuştur. Kolonyalize edilen bölge sadece sömürülmemekte, tüm kültürel sistemleri adeta yeniden inşa edilerek yönetilmektedir. Bunun açık kanıtı Batı kolonyal güçlerin ilgili bölgelerde bıraktığı izlerdir.⁷² Toplumsal aşağılama, ekonomik sömürü, siyasal hile ve metin tahrifleri şeklinde tezahür eden bu izlerin ortaya çıkarılmasını amaçlayan entelektüel ve kültürel çaba postkolonyalizmin odak noktasını teşkil etmektedir.

Evrensel baskıcı güçleri ve dayatmacı tahakkümü odak olarak seçen postkolonyal eleştiri; sömürgecilik karşıtı siyaset, yeni sömürgecilik, ırk, toplumsal cinsiyet, milliyetçilikler, sınıf ve etnisiteler gibi konulara yoğunlaşmaktadır. Geçmişte yaşanan baskı ve zulmün bugünü nasıl şekillendirdiği sorunu postkolonyal teori açısından vazgeçilmez öneme sahiptir. Bu teori kaynaklara eşit erişimin sağlanmasını, çeşitli tahakküm biçimlerine karşı konulmasını ve çeşitli kimliklerin yaşatılabilmesini amaçlayan entelektüel ve politik üretimi önemsemektedir.⁷³ Postkolonyal çalışmalar Avrupalı devletlerin kolonyalizm sürecinde sebep oldukları hasarların yanında Avrupa'da işgücü göçü süreçleri sonucunda oluşan göçmen kökenlilerin yaşadıkları yabancı düşmanlığını, ırkçılık ve aidiyet sorunlarını, kimlik çatışmalarını da konu edinmektedir. Zira postkolonyal teori ırkçılık, ayrımcılık, asimilasyon ve birey haklarının gaspı gibi olguları "iç sömürgecilik" olarak nitelendirmektedir. Nihayet postkolonyal çalışmalar, sömürünün öncelikli olarak açık bir şiddet yoluyla değil kültürel bir hegemonya ile sürdürüldüğünü göstermektedir.

Klasik sömürgecilikte belli bir bölgenin kaynaklarını kontrol etme ve insanlarını asimile etme motivasyonu hakimken, onun bir parçası olan iç sömürgecilikte toplumun bir parçası olan azınlıkların haklarını gasp etmek, onları ırkçılık, ayrımcılıkla baskı altına almak söz konusudur. Amerika'da Afro-Amerikalılara yapılanlar iç sömürgeciliğe örnek olarak verilebilir.⁷⁴ Aynı şekilde günümüzde Batı toplumlarında şiddete, ırkçılık ve ayrımcılığa maruz kalan göç yollarıyla Amerika ve Avrupa'ya yerleşmiş Müslüman azınlıklar da benzer bir süreci yaşıyor, denilebilir.

Wallerstein, Avrupa devlet ve toplum düzeninin dünyanın geri kalanına yayılması sürecinin bir ifadesi olan "Avrupa evrenselciliğinin", barbarlara rağmen evrensel değerler savunusu, oryantalizmin özcü tikelciliği ve bilimsel evrenselcilik şeklinde peş peşe gelen üç evre ile tezahür ettiğini vurgulamaktadır.⁷⁵ Postkolonyal teori söz konusu bu süreçleri ifşa etmekte islamofobik söylemlerin nasıl kurulduğunun ipuçlarını vermektedir. Avrupa merkezli epistemik şiddet ve varlığını sürdüren sömürge düşünce yapısı islamofobi olgusuna postkolonyal teoriden yaklaşmayı mümkün kılmaktadır.

⁷⁰ Young, 2016:23.

⁷¹ Young, 2016:86.

⁷² İpek ve Oyman, 2016:406.

⁷³ Young, 2016:15.

⁷⁴ Şahin, 2019:3.

⁷⁵ Wallerstein 2007.

Araştırmanın Tasarımı

Araştırmanın Amacı ve Önemi

İslamofobi olgusuna yönelik kuramsal yaklaşımları mevcut literatürden yola çıkarak tespit edip betimlemek, kuramsal yaklaşımların Türkçe çalışmalara nasıl yansıdığını tespit etmek bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda islamofobiye konu alan Türkçe çalışmalarda islamofobiye kuramsal yaklaşımları tespit etmek amaçlanmıştır. Böyle bir incelemeyle günümüzde artık akademik bir çalışma alanı olarak beliren islamofobi çalışmalarının en önemli niteliklerinden birisi olan kuramsal boyutlarına vurgu yapılmış olacaktır.

Yirmi yılı aşkın bir sürede uluslararası literatürde konuyla ilgili hacimli bir bibliyografyaya erişilmiş olmakla birlikte İslamofobi ile ilgili yürütülen tartışmaların kuramsal boyutuna odaklanan çalışmaların sınırlı sayıda olması böyle bir araştırmanın önemini ortaya koymaktadır. İslamofobi çalışmalarının kuramsal temellerine odaklanmak sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında yapılacak yeni çalışmalara katkı sağlayacaktır.

Araştırmanın Sınırlılıkları ve Yöntemi

Çalışma son yıllarda artan islamofobi çalışmalarının yalnızca kuramsal vurgularına odaklanmıştır. Bu doğrultuda çalışma, islamofobinin ön yargı, yeni ırkçılık, oryantalizm ve postkolonyalizm teorileri açısından görünümünü tespit etmekle sınırlandırılmıştır. Yine kuramsal çerçevenin olguya ilişkisini incelemek amacıyla seçilen çalışmalar; Mart 2021 sonu itibariyle DergiPark'ta yer alan, başlığında islamofobi geçen araştırma ve derleme makaleleri ile sınırlandırılmıştır. Böylelikle çalışmanın örneklemini toplam 45 makaleden oluşmaktadır.

İslamofobiye kuramsal yaklaşımları belirleyerek söz konusu yaklaşımların Türkçe çalışmalara yansımalarını tespit etmeyi amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel araştırma yöntemi kullanılmıştır.⁷⁶ Betimsel araştırmalarda olguya ilişkin belli ön kanaatlere sahip olan araştırmacının araştırma sürecinde özgün ayrıntıların resmine ulaşmaya çalışırken yeni ayrıntılar keşfetmesi söz konusudur.⁷⁷

Bulgular

Örneklemini Oluşturan Çalışmaların Genel Görünümü

Çalışmanın bu bölümünde örneklemini oluşturan makalelerin yayımlandığı yıllar, yazarlarının anabilim dalları ve kuramsal yaklaşımların sınıflandırılmasına ilişkin üç tablo sunulacak, ardından çalışmalar beş başlık altında betimlenecektir.

Tablo 1: Makalelerin Yayımlandığı Yıllar

Yıl	2008	2013	2014	2016	2017	2018	2019	2020
Sayı	1	1	1	4	13	11	10	4
Toplam	45							

Tablo 1'de görüldüğü gibi çalışmanın örneklemini oluşturan, başlığında islamofobi kavramı geçen araştırma ve derleme makalelerin sayısı 2017, 2018 ve 2019 yıllarında diğer yıllara nazaran oldukça fazladır. Bu durum; 2015 yılı itibariyle Avrupa'da etkisini gösteren mülteci krizi ve seçim süreçleriyle artan aşırı sağcı, islamofobik söylem ve eylemlerin takip eden yıllardaki akademik araştırmalara yansımaları olarak değerlendirilebilir.⁷⁸

⁷⁶ Yıldırım ve Şimşek, 2008: 224.

⁷⁷ Neuman, 2020: 92-93.

⁷⁸ Çolakoğlu, 2019; Akdoğan, 2018.

Tablo 2: Araştırmacıların Anabilim Dalları

Halkla İlişkiler	1
Sosyoloji	3
İlahiyat	4
Siyaset Bilimi /Uluslararası İlişkiler	11
Batı Dilleri ve Edebiyatları / İngiliz Dili ve Edebiyatı	2
Göç Araştırmaları	1
Radyo- Televizyon, Gazetecilik /Medya ve İletişim Çalışmaları	11
Tarih	1
İktisat	1
Felsefe ve Din Bilimleri	10
Toplam	45

Örnekleme oluşturan makalelerin yazarlarının uzmanlık anabilim dalları Tablo 2’de görülmektedir. Buna göre araştırmacıların çoğunluğu siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler, medya ve iletişim, felsefe ve din bilimleri anabilim dallarında uzmanlık sahibidirler. Belli alanlardaki araştırmacılarca islamofobiye dair daha fazla çalışma yapılmışken sosyoloji, tarih gibi alanlarda bu konuya ilişkin çalışmaların azlığı dikkat çekicidir.

Tablo 3: Makalelerin Kuramsal Yaklaşımlara Göre Sınıflandırılması

Ön yargı Vurgusu Ön Planda Olan Çalışmalar	5
İrkçilik Vurgusu Ön Planda Olan Çalışmalar	6
Oryantalizm Vurgusu Ön Planda Olan Çalışmalar	7
Postkolonyalizm Vurgusu Ön Planda Olan Çalışmalar	1
Diğer Kuramsal Yaklaşımlar	26
Toplam	45

Örnekleme oluşturan makalelerin 5’i islamofobiye yaklaşırken ön yargı, 6’sı ırkçılık teorilerini ön planda tutarken 7’si oryantalizm vurgusunu ön planda tutmaktadır. Çalışmalardan yalnızca 1’i postkolonyal teori açısından islamofobiye yaklaşım örneği özelliği göstermektedir. İslamofobiye diğer kuramsal yaklaşımlar şeklindeki sınıflama altında yer alan 26 çalışmada; çatışmacı teori, felsefi yaklaşım, antropoloji vurgusu, uluslararası ilişkiler teorileri, siyaset bilimi teorileri, medya ve islamofobi ilişkiselliği, entegrasyon teorisi, postmodernizm teorisi ve nefret suçu terimi ön plana çıkmaktadır. Nitel araştırma olan çalışmamızın amacı yapılan araştırmalardaki temel kuramsal yaklaşımları betimlemek olduğundan uygulanan sınıflamada kesin sınırlar çizmek hedefi güdülmemiştir. Ayrıca birkaç çalışma çoklu kuramsal yaklaşım özelliği göstermektedir denilebilir.

Ön Yargı Vurgusu Ön Planda Olan Çalışmalar

Leon Moosavi, “2001-2007 Arasında Britanya Hükümetinin İslam’a ve Müslümanlara İlişkin Temsillerinde İslamofobi” başlıklı çalışmada ana akım siyasetçilerin islamofobinin canlı tutulmasındaki rollerine odaklanılmaktadır. Çalışmada dönemin hükümet temsilcilerinin konuşmalarında Müslümanların ve İslam’ın temsilleri incelenmekte ve söz konusu temsillerin islamofobik bir karakter taşıdığı sonucuna ulaşılmaktadır. Söylem analizi tekniğini kullanan çalışmada

ön yargı, stereotip kavramları açısından islamofobiye yaklaşılmakta, siyasetçilerin konuşmalarında yer alan kalıp yargılar ve klişeler ortaya konmaktadır.⁷⁹

Asım Yapıcı ve Feyza Yapıcı'nın “*Ön Yargı ve Ayrımcılık Bağlamında İslamofobi: Dinî-Sosyal Kimlikler Arası İlişkilerde Değişim ve Süreklilik*” başlıklı çalışmalarında islamofobiye sosyal psikolojik bakış açısından yaklaşılmakta, söz konusu olgu ön yargı, stereotip ve ayrımcılık kavramları üzerinden incelenmektedir. Çalışmaya göre islamofobi, Müslim-gayrimüslim grupları arasında bilişsel ve güdüsel faktörlerle üretilmekte, tarihî ve aktüel süreçlerle beslenmektedir. Çalışma; sosyal kategorizasyon ve kıyaslama mekanizmalarıyla oluşup gelişen sosyal kimlik teorisine ve dinî kimlikler arasında ön yargı ile stereotiplerin ortaya çıkmasında önemli role sahip olan çatışma teorisine dayanmaktadır.⁸⁰ Çalışmaya göre Haçlı seferleri İslamofobinin o dönemdeki zirvesi, 11 Eylül olayları da aynı ön yargı, korku ve nefretin güncellenmesidir.⁸¹ İslamofobinin mutlak olarak ortadan kaldırılamayacak bir olgu olarak değerlendirildiği çalışmada ön yargı ve ayrımcılık şeklinde tezahür eden olgunun beslenip büyütülmesinde, kemikleşmesinde etkili olan birçok tarihî, sosyal, kültürel ve siyasal faktör bulunduğu sonucuna ulaşılmaktadır.⁸² Çalışma ön yargı çalışmalarının kuramsal tecrübesiyle islamofobiye yaklaşmakta, teorik alt yapısıyla öne çıkmaktadır.

Baltacı ve Kayacan'ın “*Islamophobia in European Schools: A Multinational Phenomenological Research*” başlıklı çalışması yedi farklı Avrupa ülkesinden 36 öğretmenle yapılan görüşlerden elde edilen verilere dayanmaktadır. Çalışmada İslam hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları tespit edilen öğretmenlerin aynı zamanda islamofobik eğilimler taşıdıkları ortaya konmaktadır. Çalışma öğretmenlerin, İslam'ın ve Müslümanların Avrupa'nın bir parçası olmadığını savunduğunu tespit etmektedir. İslamofobi ile ön yargı arasındaki ilişkiye dikkat çekilen çalışmada islamofobinin ön yargılı davranışlara dayanan bir olgu olduğu, bu sorunun da verimli etkileşim ve sağlıklı iletişimle çözülebileceği savunulmaktadır.⁸³

“*Avrupa'nın Ön yargılarının ve Çelişkilerinin Bir Sonucu Olarak İslamofobi*” başlıklı çalışmada Hakan Samur, Avrupa'da yükselen islamofobinin öncelikli sebeplerinin Müslümanların tutumlarından çok Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa'nın kendi değerleriyle çelişen tutarsızlıklarında ve Müslümanlara yönelik ön yargılarda aranması gerektiğini savunmaktadır. Avrupa entegrasyonunun islamofobi sorunu aşılmadan mümkün olamayacağı sonucuna ulaşılan çalışmada⁸⁴ön yargı vurgusu ön planda olmakla birlikte Avrupa İslam'ı söyleminin olumlanması⁸⁵gibi normatif değerlendirmeler dikkat çekmektedir.

Ayşenur Kırılmaz'ın “*Batı'da Artan İslamofobi Algısının Müslüman Kadınlar Üzerindeki Etkileri*” başlıklı makalesinde “toplumsal cinsiyet islamofobisi” kavramlaştırması kullanılarak Batı'da yaşayan “Müslüman kadın”ın yaşadığı sorunlara odaklanılmakta, söz konusu toplumlarda islamofobinin sorunun çözümü olarak “kültürel çoğulculuk” ve “farklılıklara karşı tolerans” önerilmektedir.⁸⁶

İrkçilik Vurgusu Ön Planda Olan Çalışmalar

Özcan Hıdır'ın “*İslamofobi-İrkçilik- 'Kültürel İrkçilik' İlişkisi*” başlıklı makalesinde islamofobi genelde etiketlemeler, ön yargılar ve grup içi-grup dışı sayma davranışlarıyla tezahür eden “yeni/kültürel” ırkçılık teorisi açısından incelenmektedir. Bu incelemede dinsel kimlik özelliklerinin ırkileştirme olgusuna dikkat çekilmekte, bununla beraber uluslararası ilgili kurumlarca islamofobinin henüz bir ırkçılık türü olarak kabul edilmediği de vurgulanmaktadır. Çalışmada hem islamofobi hem de ırkçılık olgusu ve kavramlaştırmaları tarihi kökenleriyle analiz edilmekte, iki olgu arasındaki ilişki ayrımcılık gibi ortak sonuçlar doğurması açısından ortaya konmaktadır.⁸⁷

⁷⁹ Moosavi, 2014.

⁸⁰ Yapıcı ve Yapıcı, 2017: 9.

⁸¹ Yapıcı ve Yapıcı, 2017: 19.

⁸² Yapıcı ve Yapıcı, 2017: 20.

⁸³ Baltacı ve Kayacan, 2019: 23.

⁸⁴ Samur, 2017:169.

⁸⁵ Samur, 2017:165.

⁸⁶ Kırılmaz, 2020:196.

⁸⁷ Hıdır, 2017:42.

“AfD Örneğinde Almanya’da Siyasi İrkçilik ve İslamofobi” başlıklı çalışmasında Mehmet Soytürk, aşırı sağcı ve ırkçı söylemlere sahip bir parti olarak AfD’nin başarısında islamofobik tutum ve söylemlerin katkısını incelemektedir. Almanya’da süreç içinde sosyo-ekonomik sorunların tek müsebbipleri olarak Türkler ve Müslümanların görülmesinin sebeplerine irdeleyen çalışma, terör olaylarının Batı’da islamofobinin artmasına ve ırkçı siyasi partilerin rağbet görmesine sebep olduğunu savunmaktadır. Diğer taraftan çalışma, İslam ve göçmen karşıtı ırkçı söylemlerle popülist siyasetin Almanya’da nasıl taban bulabildiğini ortaya koymaktadır.⁸⁸

“AB Ülkelerinde İslamofobi ve Terörizm” başlıklı çalışma, islamofobiyi Müslümanlara yönelik ayrımcılık ve dışlama olarak tanımlamaktadır. Yazar, çalışmasında bir taraftan 2000’li yılların başlarından itibaren Batı metropollerinde yaşanan terör olaylarının söz konusu olgunun yaygınlık kazanmasındaki rolüne odaklanırken diğer taraftan hem teröristlerin hem de islamofobların aynı dili kullanmasına dikkat çekmektedir. Çalışmada islamofobinin analizinde ırkçılığa değinilmekte ve söz konusu olgunun bir ırkçılık çeşidi olduğuna işaret edilmektedir.⁸⁹

Caner Övşan Çakaş’ın “Avrupa Toplumunda İrkçılığın İki Yüzü: Antisemitizm ve İslamofobi Arasındaki Benzerliklerin ve Farklılıkların Karşılaştırmalı Analizi” başlıklı çalışmasında islamofobi ve antisemitizm Avrupa’da başlangıcı Orta Çağ’a kadar giden ırkçılık ve ötekileştirme çeşitleri olarak nitelenmektedir. Çalışma söz konusu olguları Aydınlanmadan günümüze uzanan tarihi bir süreç içinde incelemektedir. Her iki ırkçılık çeşidinin dinî determinizme dayalı bir ötekileştirmeye ve oryantalist söylem mekanizmalarına dayanma, ekonomik, siyasi ve toplumsal krizler anında ve kitlesel göç hareketleri esnasında artma özellikleri açısından benzer oldukları sonucuna ulaşılan çalışmada⁹⁰ çoklu kuramsal yaklaşım uygulandığı söylenebilir. Zira çalışmada islamofobi olgusunun bir taraftan ırkçılık, ötekileştirme, hiyerarşiler oluşturmaya dayalı oryantalizmden beslenen boyutu vurgulanırken diğer taraftan söz konusu olgunun Avrupa’nın kimlik sorunu, sosyal ve siyasi krizleri ve kitlesel göçe maruz kalmaktan kaynaklı tehdit algısıyla ilişkisi de incelenmektedir.

Bayraklı ve Güngörmez’in kaleme aldığı “İslamofobi ve Anti-Semitizm Karşılaştırmalarını Anlamlandırmak: Kapsamlı Bir Literatür Değerlendirmesi” başlıklı makalede, “İslamofobi yeni anti-Semitizm mi?” sorusu konuyla ilgili uluslararası literatürün tasnifi yardımıyla cevaplanmaya çalışılmaktadır. Çalışmada oryantalizm, postkolonyalizm ve ön yargı teorilerine değinilmekle birlikte islamofobinin ırkçılık boyutu ayrıntılı olarak incelenmiştir. Çalışmanın temel sorusu, konuya yönelik birçok farklı yaklaşım ve bakış açısının olduğu vurgulanarak benzerlik ve farklılıkların sıralanmasıyla cevaplanmıştır. Çalışmada ayrıca her iki olgunun yaşandığı tarihî süreçlere hâkim olan politik şartların bu sorunlarla mücadeleyi de belirlediği sonucuna ulaşılmaktadır.⁹¹

Umut Kedikli ve Mehmet Akça’nın “Soğuk Savaş Sonrası Avrupa’da Artan İslamofobi” başlıklı çalışmalarında İslam ve Müslümanlara tek kutuplu dünyada düşman ihtiyacını karşılama rolü biçilmesi ile ırkçı ve dışlayıcı bir olgu olarak islamofobinin üretildiği savunulmaktadır. Çalışma yeni uluslararası sisteme getirilen teorik açıklamalar ışığında Soğuk Savaş sonrası Avrupa’da oluşan ideolojik boşluğun yeni bir ırkçılık türü olarak islamofobi ile doldurulduğunu ileri sürmektedir. Çalışmada hem ideolojik hem de ekonomik sebeplerle Avrupa’nın tevarüs ettiği ırkçılık anlayışının islamofobiyevirildiği sonucuna ulaşılmaktadır.⁹²

Oryantalizm Vurgusu Ön Planda Olan Çalışmalar

“On Dokuzuncu Yüzyıl Batı/Amerikan Popüler Edebiyatında Türkofobi ve İslamofobi: ‘Her Rescue from the Turks’ Romanının Oryantalist Okuması” başlıklı çalışmasında Filiz Barın Akman, 19. yüzyıl sonu Amerikan popüler kültüründe gözlemlenen İslamofobik ve Türkofobik unsurları 1896’da yayımlanan popüler bir roman üzerinden incelemektedir. Günümüz sinemasında yer alan öteki hakkında klişeleşmiş algıların geçen yüzyıldaki kökenleri açısından önem arz eden çalışma; oryantalist

⁸⁸ Soytürk, 2018.

⁸⁹ Aktaş, 2017.

⁹⁰ Çakaş, 2019:246.

⁹¹ Bayraklı ve Güngörmez, 2018:142-146.

⁹² Kedikli ve Akça, 2017: 89.

temsillerin de katkı sağladığı İslam'a, Doğulu olana ve Osmanlı/Türk'e dair klişelerle nasıl bir öteki inşa edildiğini betimlemektedir. Çalışma, söz konusu romanı Batı'nın oryantalist yaklaşımının bir örneği olarak görmektedir. Romanda oryantalist “Doğulu kadın”, “sahte din”, “barbar Türk” gibi imgelerle inşa edilen algıların 20. ve 21. yüzyılın popüler Batı kültüründe sürdürülmek istenen stereotiplere nasıl bir başlangıç oluşturduğunun erken bir örneği verilmektedir.⁹³Çalışmada islamofobi, oryantalizm eleştirisinin ulaştığı sonuçlar açısından incelenmektedir.

İslamofobi konusunda başka çalışmaları da bulunan Kadir Canatan, “*Batı'nın 'Doğu'da Bir Şeytan Yaratma Girişimi Olarak İslamofobi ve Anti-İslamizm: Tarihsel Bir Yaklaşım*” başlıklı çalışmasında anti-islamizm ile islamofobi olgusunun tarihî temellerine dikkat çekmektedir. Canatan'a göre anti-semitizmi üretmiş olan Hıristiyanlık doğuşuyla birlikte temasa geçtiği İslam'a karşı da bir “anti” yaratmıştır. Söz konusu tarihî süreci Hıristiyanlığın İslam'ı şeytanlaştırması süreci şeklinde okuyan Canatan, böylelikle islamofobinin ötekileştirici ve kutuplaştırıcı tarafını vurgulamaktadır. Makalede yazar islamofobiyi de besleyen bir olgu olarak anti-islamizmin tarihi/kültürel bir kurgu olduğunu ve günümüzde yeniden üretildiği sonucuna varmaktadır. Çalışma her ne kadar ayrıntılandırmasa da oryantalizm teorisinden ve “öteki” kavramından yararlanmaktadır.⁹⁴

“*İslamofobi Oluşturmada Hz. Peygamber'e Yapılan Atıflar*” başlıklı araştırmada oryantalist yaklaşımların islamofobinin üretim ve yaygınlaştırılmasında oynadığı role dikkat çekilmektedir. Çalışmada islamofobinin tarihi Mekke müşriklerin Hz. Peygamber'e muhalefeti ile başlatılmakta, 19. ve 20. yüzyılda gelişen oryantalizm başta olmak üzere çeşitli disiplinlerle akademik bir hüviyete büründüğü savunulmaktadır.⁹⁵ Çalışma Kur'an ve hadis çalışmaları bağlamında üretilen, islamofobik söylemlerce sürdürülmek istenen oryantalist klişeler çürütülmeye çalışılmaktadır.

“*Hollandalı Politikacı Geert Wilders'ın "Fitna" Filmi Çerçevesinde Bir Algı ve İmaj Olarak İslamofobi*” başlıklı çalışmada “Fitna” filmiyle başlayan süreçte söz konusu film bağlamında Hollanda basınına yansıyan islamofobik söylemlerin içerik analizini yapmaktadır. Çalışmada basın yayın araçlarıyla inşa edilen algı ile ötekileştirme ve nefret oluşturma amacının kontrollü bir şekilde sürdürüldüğü sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıntılı analizler yapılmamakla birlikte çalışmada islamofobinin oryantalizmle ilişkisi vurgulanmakta ve aynı bağlamda ırkçılığa da değinilmektedir.⁹⁶

“*Oryantalist Postmodernizm, İslamofobi, Fransız Basını: "Yeni Antisemitizme Karşı Manifesto" Sonrası Yayınlanan Haberlerin Le Monde, Le Parisien, Le Figaro Gazeteleri Üzerinden İncelenmesi*” başlıklı makalesinde Ebru Davulcu, islamofobinin 2000 sonrası yaygınlık kazanmasının konjonktürel sebeplerine işaret ederek söz konusu olguya oryantalist postmodernizm, yeni kimlik anlayışı açısından yaklaşmaktadır. Çalışmada İslam'ı yeni antisemitizm olarak gören bir manifestonun bir Fransız gazetesinde yayımlanmasından sonra medyada çıkan haber ve yorumlar analiz edilmekte, bir grup Fransız elitinin medya marifetiyle İslam ve Müslümanlarla ilgili çarpıtılmış ve provakatif bir algı inşasını nasıl gerçekleştirebildikleri ortaya konmaktadır.⁹⁷

Mustafa Sami Mencet'in “*Tarihsel Arka Planıyla Türkiye'de İslamofobi*” başlıklı çalışmasında islamofobiye Türkiye örneğinde self oryantalizm açısından yaklaşmakta, mizah dergileri ve sosyal medya paylaşımlarının incelenmesiyle Türkiye'de belli kesimler tarafından bilinçli olarak islamofobik şablonlar üretildiği sonucuna varılmaktadır.⁹⁸ “*Türkiye'de İslamofobi: Mizah Dergilerinde İslam'ın Temsili*” başlıklı çalışmada ise Türkiye'nin Batılılaşma sürecinde güzel sanatların birçok dalında İslam'a ve Müslümanlara dair imgelerin genellikle olumsuz olduğuna dikkat çekilerek hacimli bir örneklemin içeriksel ve göstergebilimsel çözümlemesi ile islamofobik klişelerin Batı'dakine benzer şekilde üretildiği sonucuna ulaşılmaktadır. Çalışmada oryantalizm teorisinden yararlanılmaktadır.⁹⁹

⁹³ Bann Akman, 2019: 45.

⁹⁴ Canatan, 2017.

⁹⁵ Tuzcu, 2017:115-16.

⁹⁶ Gökmen, 2018.

⁹⁷ Davulcu, 2019: 518.

⁹⁸ Mencet, 2018: 206.

⁹⁹ Akıner ve Mencet, 2016.

Postkolonyalizm Vurgusu Ön Planda Olan Çalışmalar

Bayraklı ve Yerlikaya'nın “*Müslüman Toplumlarda İslamofobi: Türkiye Örneği*” başlıklı makalesinde islamofobinin Batı dışı toplumlardaki görünümüne odaklanılmakta, Türkiye örneği üzerinden -her ne kadar Türkiye kolonyal bir süreç yaşamamış olsa da kolonyal süreçlere benzer şekilde- radikal modernizasyon süreçlerinin islamofobiyi nasıl ürettiği incelenmektedir. Söz konusu üretimde medyanın, özelde de mizahın işlevlerinin ortaya konduğu çalışmada, katı laiklik uygulamalarının Müslüman toplumlarda yarattığı travmalara işaret edilmektedir.¹⁰⁰ Çalışmada -örneğin Türkiye olması sebebiyle olsa gerek- her ne kadar açık olarak postkolonyal teoriden bahsedilmemiş olsa da radikal modernizasyon, “tepeden inmece laik modernleşme”, Fanon'un “kırık habituslar” kavramı, kolonizasyon sonrası gibi işaretlemelerle islamofobiye söz konusu kuramsal çerçeveden yaklaşıldığı görülmektedir.

Diğer Kuramsal Yaklaşımlar

Örneklemin en önce yayımlanan “*İslamofobi ve Avrupa'da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine*” başlıklı makalesinde islamofobi, misafir işçilikten Avrupa kamusal hayatının temel aktörlerinden biri olmaya evrilen Müslüman göçmenlerle birlikte yaşama tecrübesinin ortaya çıkardığı bir olgu olarak ele alınmakta ve konu ilgili raporların analiziyle işlenmektedir. Çalışmada islamofobi çoklu kuramsal yaklaşımla incelenmektedir.¹⁰¹

“*İslamofobi ve Medya: 'The Stone Merchant' Film Afişinin Göstergibilimsel Analizi*” başlıklı makalede ötekileştirme kavramı üzerinden yaklaşılan islamofobi, Batı'nın tarih boyunca kendinden olmayı algılama biçiminden kaynaklanan sorunlardan biri olarak görülmektedir.¹⁰² “*Dinsel Şiddet Bağlamında Seta'nın 'Almanya'da İslamofobi 2015' Raporunun Değerlendirilmesi*” başlıklı makalede ise Avrupa'da Müslüman kimliği ve İslam'ın yerleşmesi üzerinden islamofobi sorununa yaklaşılmakta ve söz konusu olgu entegrasyon sorunlarının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir.¹⁰³

Övet'in “*Terörizm, İslamofobi ve Nefret Suçu İlişkisi*” başlıklı makalesinde başlıkta geçen üç olgu arasındaki sebep sonuç ilişkisi incelenmekte, terör olaylarının islamofobi ve nefret suçlarını artırdığı sonucuna varılmakta, islamofobik söylem ve eylemlerin doğası sebebiyle nefret suçu olarak değerlendirilmesi gerektiği savunulmaktadır.¹⁰⁴ Aynı yıl yayımlanan Mustafa Büyükgebiz'in “*How The Enemy Has Changed: Islamophobia And Post 9/11 Syndrome In John Le Carre's Novel; A Most Wanted Man*” başlıklı makalesi, islamofobinin Soğuk Savaş sonrası şartlarında gelişen bir fenomen olma özelliğine vurgu yapılmaktadır.¹⁰⁵

Bodur'un “*Batı'da İslâm Karşıtlığının İcat Edilmiş Dili Olarak İslamofobi (Çatışmacı Sosyolojik Perspektif)*” başlıklı makalesinde anti-islamizm ve Müslüman düşmanlığının islamofobi olarak ifade edilmesi “sembolik şiddet” olarak görülmektedir. Makalede çatışmacı kuramdan yola çıkılarak “kıt kaynaklar üzerindeki hâkimiyet mücadelesi”nin dinî veya ideolojik söylemlerle yürütülmekte olduğu vurgulanmakta; sosyo-ekonomik, dinî temelli çatışmanın islamofobi ideolojisi ürettiği sonucuna ulaşılmaktadır. Yazar, ulaştığı sonuca dayalı olarak islamofobiye karşı savunmacı söylemler yerine proaktif bir İslam sunumunun etkili olacağını önermektedir.¹⁰⁶ Aynı yıl yayımlanan “*Felsefi Açından İslamofobi ve Eleştirisi*” başlıklı makalede islamofobi yabancı düşmanlığının bir çeşidi olarak değerlendirilmekte, felsefi kökenlerini incelemektedir. Çalışmada felsefi temeller; aydınlanmanın dine meydan okuyan tutumu ve modernitenin metafiziği inkâra dayanan bireyciliği¹⁰⁷ gibi unsurlarla açıklanmaktadır.

Düngün'ün “*Avrupa'da İntifada: İslamofobi ve Batı'da İslam'ın Geleceği Üzerine*” başlıklı makalesinde Avrupa toplumları ve orada yaşayan Müslümanlar için en temel sorunlardan biri olan

¹⁰⁰ Bayraklı ve Yerlikaya, 2017: 56.

¹⁰¹ Er ve Ataman, 2008.

¹⁰² Güz, Bingöl ve Yanık, 2015: 13.

¹⁰³ Ağçoban, 2016:148-50.

¹⁰⁴ Övet, 2016:131-333.

¹⁰⁵ Büyükgebiz, 2016.

¹⁰⁶ Bodur, 2017: 83-84.

¹⁰⁷ Kar, 2017:204

islamofobi bağlamında tartışılan konuların teolojik temelden antropolojik zemine kaydırılması teklif edilmektedir. Hem Müslümanlara hem de Batılı entelektüellere yapılan bu teklif “insan odaklı sosyo-ekonomik, politik sorunları din üzerinden analiz edilmesinin hiçbir sonuç vermeyeceği”¹⁰⁸ yargısına dayandırılmaktadır. Çalışmada islamofobinin haklı olabilecek gerekçelerini ortadan kaldırmaya yönelik olarak Müslümanlara çoğulculuk, tolerans ve evrensel hukuk normlarını esas alan bir mücadele önerilmektedir.¹⁰⁹ Aynı yıl yayımlanan “*İslamofobi Karşısında Müslümanların Sorumluluğu (Öz Eleştirel Bir Kimlik ve Kişilik Sorgulaması)*” başlıklı makalede, Müslümanların savunmacı değerlendirmeleri bir yana bırakarak öz eleştiri yapmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Çalışmanın sonunda Müslümanların öz eleştirisinin yanında “evrensel insani değerler” ve hukuk sınırları içinde çözüm arama bilinci kazanmaları gerektiği önerilmektedir.¹¹⁰

“*Postmodern Dönemde Batıdaki İslam Düşmanlığının Artması Durumu: İslamofobi*” başlıklı makalede; Batı’nın sistemli, bilinçli, stratejik bir projesi olarak değerlendirdiği islamofobinin yakın dönemde yoğunlaşmasının sebepleri ortaya konmaktadır. Çalışmaya göre kapitalizm ve sekülerizmin tartışılmaz otorite olduğu modernitenin devamı olarak görülen postmodern dönemde Batı “öteki” ihtiyacını islamofobi üretimi üzerinden karşılamaktadır.¹¹¹ Çalışmada bu sürecin şartları olarak “yeni oryantalizm” ve “Müslümanların demokratik zeminde güç kazanmaları” gösterilmektedir.

“*Postmodernizm Perspektifinden 11 Eylül ve İslamofobi: Üretilen Korkunun Temelleri*” başlıklı makalede, postmodernizmin “farklı kimlikleri ötekileştirme, düşmanlaştırma” ve gerçekliği yeniden inşa etme gücüne işaret edilerek islamofobinin Batı tarafından stratejik bir silah olarak kullanıldığı vurgulanmaktadır. Çalışmada söylem inşası, iktidar-bilgi ilişkisi, yapısöküm, kimlik, hegemonya gibi kavramlaştırmalar ekseninde ele alınan postmodern teori açısından islamofobinin; Batı’nın yeni kolonileştirme çağına meşruiyet sağlayan sihirli bir kavramı olduğu savunulmaktadır.¹¹² Aynı yıl yayımlanan “*İslamofobi ve Avrupa’da Müslüman Kadın İmajı*” başlıklı makalede, islamofobik bakış açılarından azade göçmen geçmişine sahip Avrupalı Müslüman kadın imgesi araştırılmaktadır. Çalışmada İslami kıyafetleri sebebiyle islamofobik şiddetin açık bir hedefi oldukları belirtilen Müslüman kadınlar bağlamında Avrupalı seküler söylemin düştüğü paradokslara işaret edilmektedir.¹¹³

“*Dijital Oyunseverlerin İslamofobi İçerikli Oyunlara Bakışı*” başlıklı makalede; iletişim teknolojilerin gelişmesiyle kolaylaşan iletişim imkânlarının yanında artan fikir çatışma, ötekileştirme ve ırkçılığa dikkat çekilmekte, islamofobi bu çerçevede incelenmektedir. Çalışmada Batılı ülkelerde yaşayan gayrimüslim oyuncuların %90’ının Müslümanları “şiddet yanlısı ve insan öldürmekten zevk alan teröristler” olarak gördüğü sonucuna ulaşılmaktadır.¹¹⁴ Aynı yıl yayımlanan “*İslamofobi Bağlamında İslam Karşıtı Söylemlerin Batı Dünyasındaki Yansımaları: Norveç Örneği -Karikatür Krizi ve Berwick Terör Saldırısı-*” başlıklı çalışmada islamofobik söylemlerin üretimi iki önemli olay örneğinden yola çıkılarak incelenmekte ve ülkede görece gelişmiş olan din ve vicdan özgürlüğü ortamının yasal düzenlemelerin eksik olması sebebiyle islamofobi ile mücadele sürecinde zarar gördüğü sonucuna ulaşılmaktadır.¹¹⁵

“*Yükselen Bir Trend Olarak İslamofobi Endüstrisi: Amerikan Medyasına Yönelik Araştırmaların Bir Panoraması*” başlıklı çalışmada modern dünyanın ötekileştirici ideolojilerinden biri olarak nitelenen islamofobinin hayatın birçok alanında varlık gösteren bir endüstri oluşuna dikkat çekilerek Amerikan medyasına yönelik islamofobi ve medya çalışmaları betimlenmektedir. Çalışmada Müslümanların medyada kendilerini ifade etmelerine çok az imkân tanındığı, hakaret ve ön yargı ifade eden islamofobik içeriklerin endüstriyel bir tarzda dolaşımında tutulduğu sonucuna ulaşılmaktadır.¹¹⁶

¹⁰⁸ Düzgün, 2017:110

¹⁰⁹ Düzgün, 2017:111.

¹¹⁰ Aydemir, 2017:180.

¹¹¹ Samur, 2017’a: 61.

¹¹² Tekin, 2017: 112.

¹¹³ Martı, 2017: 45.

¹¹⁴ Cıngı, 2018: 64.

¹¹⁵ Önal, 2018:398.

¹¹⁶ Gölcü ve Aydın Varol, 2018.

“İŞİD, Propaganda ve İslamofobi” başlıklı makalede terör örgütünün bünyesine yeni üyeler katmak ve güç gösterisinde bulunmak amacıyla yaptığı propagandanın islamofobinin yaygınlaşmasında etkili olduğu savunulmaktadır. Çalışmada islamofobi ile İŞİD bir elmanın iki yarısı olarak değerlendirilmekte, Batı toplumlarında yükselen islamofobi ile İŞİD arasında birbirini besleyen karşılıklı bir ilişki bulunduğu belirtilmektedir.¹¹⁷ Makalede islamofobiye terör örgütünün kendi çıkarları için sürekli beslediği bir fenomen olarak yaklaşılmaktadır. Aynı yıl yayımlanan “Fransa’da İslamofobi” başlıklı makalede islamofobiye entegrasyon politikaları bağlamından yaklaşılmakta, söz konusu politikaların belirlenmesinde yetkili kurullardan biri olan Entegrasyon Yüksek Konseyi’nin (HCI) Müslümanların ötekileştirilmesindeki rolü incelenmektedir. Çalışmada Fransa bağlamında entegrasyon için vazgeçilmez bir şart olarak görülen laiklik¹¹⁸ uygulamalarının Müslümanların ötekileştirilmesine hizmet ettiği; ulusal politika, siyasal söylem ve konjonktürel gelişmelerin ötekileştirme ile bütünlük arz ettiği vurgulanmaktadır.

“Avrupa’da İslamofobi ve Türkofobi: Gümülcine’de Yenicemahalle Camii’nin Kundaklanması Örneği” başlıklı çalışmada islamofobinin sebepleri yerine sonuçlarına odaklanılmakta, Müslüman azınlıkları ayrıştırma ve ötekileştirme aracı, kimlik politikası olarak islamofobi ve türkofobinin kullanıldığı vurgulanmaktadır.¹¹⁹ Çalışmada islamofobi asimilasyoncu azınlık politikalarının bir yansıması olarak okunmaktadır.

“Almanya’da Yükselen İslamofobi ve Dergilerdeki İslam Karşıtı Yayınlar” başlıklı makalede Alman medyasında İslam karşıtı yayınların uzun geçmişine ve medyanın ön yargı üretimindeki rolüne dikkat çekilerek tanınmış üç Alman dergisindeki İslam ve Müslüman temsili analiz edilmektedir.¹²⁰ Aynı yıl yayımlanan “Türkiye’de Medya ve İslamofobi Araştırmaları” başlıklı çalışmada¹²¹ medya ve islamofobi odağında yapılan uluslararası ve Türkçe çalışmalar betimlenmekte; bu çalışmalarda felsefi yaklaşım sorunu, tarihî perspektif eksikliği, kavramsallaştırma problemleri gibi iyileştirilmesi gereken hususlar tespit edilmektedir.

“Dünyada ve Türkiye’de Medya ve İslamofobi” başlıklı makalede¹²² günümüzde medyanın hem bireylerin algı, tutum ve davranışlarını hem de toplumsal yapıları etkileyebilme, değiştirebilme gücüne vurgu yapılarak islamofobinin üretiminde medyanın rolü incelenmektedir. Sunulan bir sempozyum bildirisi esas alınarak yapılandırılmış olan çalışma, İslam düşmanlığının bir yansıması olarak görülen 28 Şubat sürecinde medyanın rolünü de değerlendirmektedir. Aynı yıl yayımlanan “Batı’nın Bitmeyen Sanal Korkusu: İslamofobi” başlıklı makalede islamofobiye; teolojik, tarihî, Batı ülkelerine işgücü göçünün sonuçları, medyada ve entelektüel alanda inşa edilen İslam ve Müslüman algısı açılarından yaklaşılmakta; islamofobinin sonuçları ile yirmi iki maddelik çözüm önerileri listesi sunulmaktadır.¹²³

“Twitter Hesaplarının Post-Truth İçeriklerle İslamofobi Aracına Dönüştürülmesi: Geert Wilders Örneği” başlıklı çalışmada islamofobinin yayılmasında sosyal medyanın etkin bir araç olarak kullanılmasına dikkat çekilerek Hollandalı ırkçı politikacının sosyal medya hesabı göstergebilimsel yöntemle incelenmiş, şahsın islamofobik paylaşımları tespit edilmiştir. “İdeolojik analiz kategorisi”nden yararlanılan çalışmada islamofobiye, post-truth siyaset teorisi açısından yaklaşılmaktadır.¹²⁴ Aynı yıl yayımlanan “Hipergerçeklik, İslamofobi ve Yeni Zelanda Katliamı Üzerine Bir İnceleme” başlıklı makalede Batı toplumlarında medya yoluyla inşa edilen olumsuz İslam imajının ırkçı mekanizmalarla bütünleştirildiği sonucuna varılmaktadır. Baudrillard’ın hiper-gerçeklik kavramlaştırmasından yararlanılan çalışmada, geline nokta Batı toplumlarında İslam ve Müslümanlara ilişkin gerçekten ne olduğundan ziyade iktidar elitlerinin çıkarları doğrultusunda nasıl olması gerektiğinin öne çıktığı vurgulanmaktadır. Çalışmada Yeni Zelanda katliamı örneğinde söz konusu hiper-gerçekliğin bir bilgisayar oyun simülasyonu gibi üretildiğine dikkat çekilmektedir.¹²⁵

¹¹⁷ Ayhan ve Çiftçi, 2018: 25.

¹¹⁸ Gediklioğlu, 2018: 140.

¹¹⁹ Kaya, 2018: 144.

¹²⁰ Almali, 2018.

¹²¹ Temel, 2019.

¹²² Arslan, 2019.

¹²³ Alıcı, 2019.

¹²⁴ Kutlu, 2019.

¹²⁵ Çakaş, 2019: 82.

“İslamofobi Kavramı Yerine İslamodium Kavramı” başlıklı çalışmada literatürde yapılmış olan bir tartışma sürdürülerek islamofobi kavramlaştırmasının sorunlarına odaklanılmakta ve fobinin farklı çağrışımları ve bağlamları olduğundan yola çıkılarak İslam ve Müslümanlardan hoşlanmamayı, onlara duyulan kin ve nefreti ifade etme anlamında “islamodium” kavramının kullanımı teklif edilmektedir.¹²⁶ Aynı yıl yayımlanan “Sosyo-Politik Çerçeve İslamofobi’ye Kuramsal Bir Yaklaşım” başlıklı makalede islamofobiye sosyal kimlik, algılanmış tehdit, gerçek-ötesi siyaset, popülist siyaset, çok kültürlülük ve post-sekülerizm gibi kuramsal çerçevelerden yaklaşım denemeleri sunulmaktadır.¹²⁷

Sonuç

İslamofobiye kuramsal yaklaşımları bir örneklem üzerinden betimlemeyi amaçlayan bu çalışmada Türkçe araştırmaların önemli bir kısmının uluslararası çalışmalarda görüldüğü üzere islamofobiye ön yargı, oryantalizm ve ırkçılık açısından (18 makale, %40) yaklaştıkları; yalnızca bir çalışmada (%2) postkolonyal teorinin ön plana çıkarıldığı; geri kalan çalışmalarda ise (26 makale, %58) çatışmacı teorinin, felsefe ve antropoloji vurgusunun, uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi teorilerinin, medya ve islamofobi ilişkiselliğinin, entegrasyon teorisinin, postmodernizm teorisinin ve nefret suçu teriminin ön plana çıkarıldığı gözlemlenmiştir. Çalışmaların bir kısmının kuramsal bütünlükten uzak bir görünüm arz etmesinin yanında bir kısmının da çoklu kuramsal yaklaşım özelliği gösterdiği, İngilizce ve Almanca literatüre kıyasla Türkçe literatürde islamofobinin hem nicelik hem de disiplin ve yöntem çeşitliliği açısından yeterince incelenmediği, çalışmaların önemli kısmında özellikle kavramsal çerçeve açısından tekrara düşüldüğü gözlemlenmiştir.

Son yıllarda artan islamofobi çalışmalarının daha ziyade Siyaset Bilimi, Uluslararası İlişkiler, Batı Dilleri ve Edebiyatları, Radyo- Televizyon, Gazetecilik/ Medya ve İletişim Çalışmaları, İlahiyat, Felsefe ve Din Bilimleri, Sosyoloji gibi anabilim dallarında uzman araştırmacılar tarafından yapıldıkları, çalışmaların önemli bir kısmında medyanın söz konusu olgunun yaygınlaşmasındaki işlevine vurgu yapıldığı, ancak islamofobinin raporlara yansıyan ön yargı, ırkçılık, ayrımcılık, şiddet gibi toplumsal boyutlarının yeterince yansıtılmadığı, nitel ve nicel veri toplama tekniklerinin yeterince kullanılmadığı birçok bağlamda teorik çerçeve ile yetinildiği tespit edilmiştir.

İslamofobinin medya ile ilişkilerini inceleyen çalışmaların çoğunda içerik, söylem analizi yöntemleri kullanılarak medyanın islamofobinin yaygınlaştırılması işlevi gördüğü sonucuna ulaşılmaktadır. Yine bu çalışmalarda örnek olay ve metinler üzerinden medyanın İslam ve Müslümanlara karşı tutumu ölçülmeye çalışılmaktadır. İslamofobi ve medya ilişkisine odaklanan çalışmaların seçtikleri örnek olay ve metinlerin başta 11 Eylül olayları olmak üzere Batı toplumlarında ses getiren büyük terör ya da politik olayları odak olarak seçtikleri, bazılarının tarihî bütünlüğü yeterince yansıtamadıkları gözlemlenmiştir.

İslamofobi çalışmalarının büyük çoğunluğu islamofobiyi Batılı ülkeler bağlamında değerlendirmekte, Batı toplumları dışında islamofobi olgusunu yeterince gündeme getirmemektedir. Yine bazı çalışmalar islamofobiyi İslam’ın başlangıcından beri var olan İslam karşıtlığına genelleştirirken, bazı çalışmalar da 2000’ler sonrası yeni bir fenomene indirgemektedir. Çalışmaların bir kısmı islamofobiye belli bir disiplinin sınırlı yöntemleri ile yaklaşarak söz konusu olgunun sosyolojik boyutuna yeterince odaklanmamaktadır. İslamofobi çalışmalarının büyük çoğunluğunda sosyoloji, sosyal psikoloji açısından bütüncül kuramsal bir çerçeve kullanılmadığı görülmektedir. Çalışmaların önemli bir kısmında islamofobi kavramlaştırması yeterli görülüp eleştirel olmayan bir tavırla kullanılmaktadır.

Müslümanların azınlık olduğu özellikle Batı toplumlarında İslam ve Müslüman karşıtlığı birlikte yaşamı zehirleyen çok boyutlu bir olgudur. Bu olgu, sosyal bilim perspektifiyle birçok açıdan tartışılmalı olsa da islamofobi kavramı altında incelenmektedir. İslamofobi kavramlaştırması sorunlu olmakla birlikte işaret ettiği olguların güvenilir bilimsel yöntemlerle uyumlu, sınanabilir teorilere dayandırılarak incelenmesinin toplumsal yararları yadsınamaz. Roose ve Turner’ın¹²⁸ da önerdiği gibi toplumsal gerçekliğin bütünüyle ortaya konması amacıyla islamofobi gibi çok boyutlu bir olgunun

¹²⁶ Kırtape ve Öztunç, 2020:187.

¹²⁷ Duman, 2020.

¹²⁸ Roose ve Turner, 2019.

özellik, psikanaliz, postmodernite, küreselcilik, post-Marksizm gibi gelişen toplumsal kuramların birikimlerinden yararlanarak incelenmesi gerekmektedir. Mesela tarihin sonunu ilan eden, çoğulluğu benimsediğini iddia eden postmodernitenin, “ötekileştirilen Müslüman” üzerinden bir “fobi” üretimi hakkında neler söyleyebileceği ortaya konmalıdır. Yine olgu-değer ayrışmasını sorgulayarak faşizmin toplumsal sebeplerine dair kapsamlı analizler yapan eleştirel kuramın, Batı’da yükselen yeni ırkçılık ve onun bir versiyonu olan islamofobinin tezahürlerine dair ne tür analizler yapabileceğini görmek gerekmektedir.

İslamofobi ve anti-islamizm sorunu yalnızca Müslümanların değil Batı’nın da sorunudur. Zira insan hakları söylemine dayanan liberal demokratik toplumların bünyelerinde ırkçılık türevlerine, şiddet olaylarına, sistematik ayrımcılık ve ötekileştirmeye izin vermesi kendi temel referanslarını inkâr anlamına gelmektedir. Bu ülkelerde popülist sağ siyaset başta olmak üzere siyasi yelpazenin farklı kesimleri, göçmen sorununu güvenlik sorunu olarak algılamakta ve öteki olarak tanımladığı kesimlere yaşam alanı bırakmamak adına İslam karşıtlığını canlı tutmaktadır.

Kaynakça

- Ağçoban, S. (2016). Dinsel Şiddet Bağlamında Seta'nın "Almanya'da İslamofobi 2015" Raporunun Değerlendirilmesi. *Bilimname*, 147-163.
- Akdoğan, M. (2018). Avrupa Birliği'nin Sınırlarına Dayanan Mülteci Krizi ve Yönetimi. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi*, 1 (1), 48-75.
- Akner, N, Mencet, M. (2016). Türkiye'de İslamofobi: Mizah Dergilerinde İslam'ın Temsili. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 11 (2), DOI: 10.17550/aid.62268
- Aktaş, M. (2017). AB Ülkelerinde İslamofobi ve Terörizm. *Ombudsman Akademik*, (7), 127-155. DOI: 10.32002/ombudsmanakademik.440222
- Alıcı, M. (2019). Batı'nın Bitmeyen Sanal Korkusu: İslamofobi. *Diyanet İlmî Dergi* 55 / 2 (Haziran 2019), 405-434.
- Allen, C. (2010). *Islamophobia*, Asghate Publishing, Surrey.
- Allport, G. (1979). *The Nature of Prejudice*. Perseus Books Publishing.
- Almalı, A. (2018). Almanya'da Yükselen İslamofobi ve Dergilerdeki İslam Karşısı Yayınlar. *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*, 2 (2), 129-145.
- Arslan, D. (2019). Dünyada ve Türkiye'de Medya ve İslamofobi. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*, 2019 (2), 28-52.
- Attia, I. (2009). *Die 'westliche Kultur' und ihr Anderes. Zur Dekonstruktion von Orientalismus und antimuslimischen Rassismus*. Bielefeld: Transcript.
- Attia, I. ve Keskinlik, O. Z. (2016). Antimuslimischer Rassismus, in: Mecheril, Paul (ed.). *Handbuch Migrationspädagogik*. Weinheim / Basel, 168-182.
- Aydemir, S. (2017). İslamofobi Karşısında Müslümanların Sorumluluğu (Öz Eleştirel Bir Kimlik ve Kişilik Sorgulaması) *İlahiyat Akademi* / 6 (Aralık), 171-182.
- Ayhan, B. ve Çiğçi, M. E. (2018). İşid, Propaganda ve İslamofobi. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)*, 1 (1), 17-32.
- Baltacı, A. ve Kayacan, M. (2019). *Islamophobia in European Schools: A Multinational Phenomenological Research*. *ULUM* 2/1(August2019), 5-28. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3353411>
- Barın Akman, F. (2019). Turkophobia and Islamophobia in the Nineteenth Century Western/American Popular Fiction: An Orientalist Reading of Her Rescue from the Turks (1896). *Erdem*, 0 (76), 23-46. DOI: 10.32704/erdem.572790
- Barker, M. (1981). *The new racism*. London: Junction Books.
- Barker, M. (2004). *The Problems With Racism. Race Critical Theories*. Malden: Blackwell Publishers.
- Bayraklı, E. ve Güngörmez, O. (2018). İslamofobi ve Anti-Semitizm Karşılaştırmalarını Anlamlandırmak: Kapsamlı Bir Literatür Değerlendirmesi. *Muhafazakâr Düşünce*, 14/53, 119-148.
- Bayraklı, E. & Yerlikaya, T. (2017). Müslüman Toplumlarında İslamofobi: Türkiye Örneği. *Ombudsman Akademik*, (7), 51-70. DOI: 10.32002/ombudsmanakademik.440210
- Benz, W. (2011). *Antisemitismus und Islamkritik. Bilanz und Perspektive*. Berlin: Metropol Verlag.
- Benz W. (2016). *Antiislamic Discrimination*. In: Scherr A., El-Mafaalani A., Gökçen Yüksel E. (eds) *Handbuch Diskriminierung*. Springer Reference Sozialwissenschaften. Springer VS, Wiesbaden, 511-527. https://doi.org/10.1007/978-3-658-11119-9_31-1
- Bhabha, H. K. (1990). *Nation and Narration*, London: Routledge.
- Bleich, E. (2011). What Is Islamophobia and How Much Is There? Theorizing and Measuring an Emerging Comparative Concept. *American Behavioral Scientist* 55 (12), 1581-600.

Bodur, H. E. (2017). Batı'da İslâm Karşıtlığının İcat Edilmiş Dili Olarak İslamofobi (Çatışmacı Sosyolojik Perspektif). *İlahiyat Akademi* / 6 (Aralık 2017), 69-86.

Bulut, Y. (2004). *Oryantalizmin Kısa Tarihi*. İstanbul: Küre Yayınları.

Bulut, Y. (2007). "Oryantalizm". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 33, Ankara: TDV Yayınları, 428-437.

Canatan, K. (2007). İslamofobi ve Anti-İslamizm: Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım. Kadir Canatan-Özcan Hıdır (ed.), *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*, 19-62. Ankara: Eskiyeeni Yayınları.

Canatan, K. (2017). Batının Doğuda Bir Şeytan Yaratma Girişimi Olarak İslamofobi ve Anti-İslamizm. *İlahiyat Akademi* / 6 (Aralık), 87-104.

Cevizci, A. (2019). *Felsefenin Kısa Tarihi*, İstanbul: Say Yayınları.

Cıngı, M. (2018). Dijital Oyunseverlerin İslamofobi İçerikli Oyunlara Bakışı. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 49-72.

Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/mediad/issue/37949/429840>

Çakaş, C. (2019). Hipergerçeklik, İslamofobi ve Yeni Zelanda Katliamı Üzerine Bir İnceleme. *Akademik Matbuat*, 3 (1), 59-90.

Çolakoğlu, E. (2019). Avrupa'da Mülteciler, Yükselen Aşırı Sağ ve Seçim Süreçleri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33 (3), 933-962. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/issue/47100/529362>

Davulcu, E. (2019). Oryantalist Postmodernizm, İslamofobi, Fransız Basını: "Yeni Antisemitizme Karşı Manifesto" Sonrası Yayınlanan Haberlerin Le Monde, Le Parisien, Le Figaro Gazeteleri Üzerinden İncelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23 (2), 501-522.

Retrieved From: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/779566>

Delanty, G. (1995), *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality*, MacMillan Press, London (Avrupa'nın İcadı, Hüsamettin İnaç (Çev.), Ankara: Adres Yayınları, 2004).

Dirlik, A. (2002). Rethinking Colonialism: Globalization, Postcolonialism, And The Nation, *Interventions*, 4:3, 428-448, DOI: 10.1080/1369801022000013833

Duman, D. Doğanılmaz (2020). Sosyo-politik çerçevede İslamofobi'ye kuramsal bir yaklaşım. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)*, 3(1), 23-37.

Düzgün, Ş. A. (2017). Avrupa'da İntifada: İslamofobi ve Batı'da İslam'ın Geleceği Üzerine. *İlahiyat Akademi* /6 (Aralık), 105-112.

Er, T., Ataman, K. (2008). İslamofobi ve Avrupa'da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 747-770.

EUMC (2006). *Muslims in the European Union: Discrimination and Islamophobia*, http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/156-Manifestations_EN.pdf, (Erişim: 26.01.2021).

Fanon, F. (2011). *Yeryüzünün Lanetlileri*. Şen Süer (çev.). İstanbul: Versus Kitap.

Fanon, F. (2016). *Siyah Deri Beyaz Maskeler*. Cahit Koytak (çev.). İstanbul: Encore Yayınları.

Firestone, R. (2010). "İslamofobi & Antisemitizm: Tarihi Seyir ve İmkanlar", http://www.academia.edu/8745622/%C4%B0slamofobi_and_Antisemitizm_Tarihi_Seyir_Ve_%C4%B0mkanlar (Erişim Tarihi: 26.01.2021).

Gedikoğlu, S. (2018). Fransa'da İslamofobi. *Kadim Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 135-145.

Gökmen, H. (2018). Hollandalı Politikacı Geert Wilders'ın "Fitna" Filmi Çerçevesinde Bir Algı ve İmaj Olarak İslamofobi. *Antakiyat*, 1 (1), 84-98.

Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/antakiyat/issue/40370/466140>

- Gölcü, A. ve Aydın Varol, F. (2018). Yükselen Bir Trend Olarak İslamofobi Endüstrisi: Amerikan Medyasına Yönelik Araştırmaların Bir Panoraması. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 73-88. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/mediad/issue/37949/421153>
- Gramsci, A. (1986). *Hapishane Defterleri Seçmeler*, çev. Kenan Somer, İstanbul: Onur Yayınları.
- Güz, N., Bingöl, M. ve Yanık, H. (2020). İslamofobi ve medya: “The Stone Merchant” film afişinin göstergebilimsel analizi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6 (1), 11-30. DOI: 10.24289/ijsser.674355
- Hafez, F. (2018). Schools of Thought in Islamophobia Studies: Prejudice, Racism, and Decoloniality. *Islamophobia Studies Journal*, 4(2), 210-225. doi:10.13169/islstudj.4.2.0210
- Heywood, A. (2016). *Siyasi İdeolojiler*. 11. Baskı ed., BB101 Yayınları.
- Hıdır, Ö. (2007). Anti-Semitizm ve Anti-İslamizm; benzerlikler ve farklılıklar. Kadir Canatan, Özcan Hıdır (Ed.), *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm içinde* (s. 63-99). Ankara: Eskiyei Yayınları.
- Hıdır, Ö. (2017). İslamofobi-İrkçılık-Kültürel İrkçılık İlişkisi, *Ombudsman Akademik Dergisi*, 4/7, 23-49.
- Hüseyin, A (1991). *Batı'nın İslâmla Kavgası*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- IRDP, Islamophobia Research & Documentation Project
<https://www.crg.berkeley.edu/research-projects/islamophobia-research-documentation-project/> (Erişim Tarihi: 23.02.2021).
- İpek, V. & Oyman, Ç. (2016). Postkolonyal Teori ve Uluslararası İlişkiler. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Ed. Ramazan Gözen, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 405-431.
- Jones, M. (2002). *Social Psychology of Prejudice*. New Jersey: Prentice Hall.
- Kar, S. (2017). Felsefi Açından İslamofobi ve Eleştirisi. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, (47), 199-222. DOI: 10.29288/ilted.322593
- Kalın, İ. (2016). *Ben, Öteki ve Ötesi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kaya, M. (2018). Avrupa'da İslamofobi ve Türkofobi: Gümülcine'de Yenicemahalle Camii'nin Kundaklanması Örneği. *Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür Sanat Mimarlık Dergisi*, 1 (2), 131-149.
- Kedikli, U. ve Akça, M. (2017). Soğuk Savaş Sonrası Avrupa'da Artan İslamofobi. *TESAM Akademi*, 4 (1), 57-95.
- Keskinkılıç, O. Z. (2019). “Was ist antimuslimischer Rassismus?” Bundeszentrale für Politische Bildung, <https://www.bpb.de/politik/extremismus/radikalisierungspraevention/302514/was-ist-antimuslimischer-rassismus#footnode6-6> , (Erişim Tarihi: 02.03.2021).
- Kırılmaz, A. (2020). Batı'da Artan İslamofobi Algısının Müslüman Kadınlar Üzerindeki Etkileri. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 4 (1), 178-206.
- Kırtepe, S. ve Öztunç, E. (2020). İslamofobi Kavramı Yerine İslamodium Kavramı. *Tokat İlmîyat Dergisi* 8 / 1 (June), 161-197. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3894592>
- Kirman, M. A. (2010). İslamofobinin kökenleri: Batılı mı Doğulu mu? *Journal of Islamic Research*, (21/1), 21-39.
- Kutlu, M. (2020). “Twitter Hesaplarının Post-Truth İçeriklerle İslamofobi Aracına Dönüştürülmesi: Geert Wilders Örneği.” *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 217-239. DOI: 10.47951/mediad.811016
- Malesevic, S. (2019). *Etnisite Sosyolojisi*. Tuğba P. Tacoğlu, Abdurrahim Güler (Çev.). Ankara: Nobel Yayınları.

- Marshall. G. (2020). *Sosyoloji Sözlüğü*. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Martı, H. (2017). İslamofobi ve Avrupa’da Müslüman Kadın İmajı. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 / 13 (Ocak), 36-46.
- Mencet, M. (2018). Tarihsel Arka Planıyla Türkiye’de İslamofobi. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 14 (53), 191-208. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/muhafazakar/issue/38114/600720>
- Moosavi, L. (2014). Islamophobia in the Representations of Islam and Muslims by the British Government between 2001 and 2007. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3 (27), 333-368. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/iusosyoloji/issue/540/5024>
- Moussaoui, M. (2014). “Islamophobie ou racisme antimusulman?” http://www.atlasinfo.fr/Islamophobie-ou-racisme-antimusulman_a53527.html, (Erişim Tarihi: 26.01.2021).
- Neuman, Lawrence W. (2020). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* 1. çev. Özlem Akkaya. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Okumuş, E. (2018). “Müslümanların İslamofobi ile İmtihani”, *İnsanlığın İslamofobi ile İmtihani* (ed. Ejder Okumuş), Ankara: Eskiyeni Yayınları, 354-384.
- Önal, R. (2018). İslamofobi Bağlamında İslam Karşıtı Söylemlerin Batı Dünyasındaki Yansımaları: Norveç Örneği -Karikatür Krizi ve Berwick Terör Saldırısı. *Kader*, 16 (2), 373-403. DOI: 10.18317/kaderdergi.463656
- Övet, T. (2016). Terörizm, İslamofobi ve Nefret Suçu İlişkisi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 5 (1), 109-140. DOI: 10.28956/gbd.283056
- Pettigrew T. F. ve Meertens Roel W. (1995). “Subtle and Blatant Prejudice in Western Europe”, *European Journal of Social Psychology* 25, 57-75.
- Plous, Scott (2003). “The Psychology of Prejudice, Stereotyping and Discrimination: An Overview”, *Understanding of Prejudice and Discrimination*. (Ed.: Scott Plous). New York: McGraw Hill.
- Pruett, G. E. (1989). “İslam ve Oryantalizm”. *Oryantalistler ve İslamiyatçılar: Oryantalist İdeolojinin Eleştirisi*, Ed. Asaf Hüseyin vd. 2. bs. İstanbul: İnsan Yayınları, 61-112.
- Pynting, S. ve Mason, V. (2007). The Resistible Rise of Islamophobia: Anti-Muslim Racism in the UK and Australia before 11 September 2001, *Journal of Sociology*, The Australian Sociological Association. 43/1, 61-86.
- Richter, R. (2012). *Sosyolojik Paradigmalar*. Necmeddin Doğan (Çev). İstanbul: Küre Yayınları.
- Roose, J., Turner, B.S. (2019). Islamophobia, Science and the Advocacy Concept. *Soc* 56, 210-221. <https://doi.org/10.1007/s12115-019-00357-6>
- Runnymede Trust (1997), “Islamophobia: A Challenge for us all”, Runnymede Trust, <https://www.themaydan.com/wp-content/uploads/2017/12/Islamophobia-a-challengefor-us-all-without-cartoons.pdf>, (Erişim Tarihi: 26.01.2021).
- <https://www.runnymedetrust.org/projects-and-publications/past-projects/commissionOnBritishMuslims.html>, (Erişim Tarihi: 26.01.2021).
- Runnymede Trust (2018), “Islamophobia Still A Challenge for us all”, (Erişim Tarihi: 26.01.2021). <https://www.runnymedetrust.org/uploads/Islamophobia%20Report%202018%20FINAL.pdf>
- Said, E. (1989). *Oryantalizm Sömürgeciliğin Keşif Kolu*, Selahattin Ayaz (Çev.). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Sağiroğlu, A. Z. (2014). Türkiye’de Etnisite, Din ve Önyargı: Üniversite Öğrencileri Örneği, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya.

- Samur, H. (2017a). Postmodern Dönemde Batıdaki İslam Düşmanlığının Artması Durumu: İslamofobi. Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21 (2), 59-76.
- Samur, H. (2017). Avrupa'nın Önyargılarının ve Çelişkilerinin Bir Sonucu Olarak İslamofobi. Yönetim Bilimleri Dergisi, 15 (29), 147-173.
- Sayyid, S. (2014). *Recalling the Caliphate. Decolonization and World Order*. London: C. Hurst & Co. Publishers.
- Somersan S. (2004) *Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Soytürk, M. (2018). AfD Örneğinde Almanya'da Siyasi Irkçılık ve İslamofobi. OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 9 (16), 1440-1463. DOI: 10.26466/opus.470768
- Spivak, G. C. (2016). *Madun Konuşabilir mi? Hattatoğlu, E. Koyuncu, G. Ertuğrul. (Çev.) Ankara: Dipnot Yayınevi.*
- Şahin, İ. (2019). *Postkolonyal Çalışmalar Işığında Afro-Amerikan Edebiyatından Örnekler (1890-1950)*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Y. L. Tezi, Ankara.
- Tamdgidi, M. (2012). Beyond Islamophobia and Islamophilias Western Epistemic Racisms: Revisiting Runnymede Trust's Definition in a World-History Context. *Islamophobia Studies Journal* 1 (1), 54–81. <https://doi.org/10.13169/islastudj.1.1.0054>
- Tekin, A. (2017). Postmodernizm Perspektifinden 11 Eylül ve İslamofobi: Üretilen Korkunun Temelleri. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (11), 97-121.
- Temel, M. (2019). Türkiye'de medya ve İslamofobi araştırmaları, *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)*, 2(1), s. 93-121.
- The Bridge Initiative (2016). "What Is Islamophobia?" Accessed January 14. <http://bridge.georgetown.edu/what-is-islamophobia/>. (Erişim Tarihi: 23.02.2021).
- Turner, S. B. (2019). *Max Weber ve İslam*. Yasin Aktay (Çev.), Vadi Yayınları: Ankara, (Orijinal 1974).
- Tuzcu, R. (2017). İslamofobi Oluşturmada Hz. Peygamber'e yapılan Atıflar. *İlahiyat Akademi /6 (December)*, 113-156.
- Wallerstein, I. (2007). *Avrupa Evrenselciliği, İktidarın Retoriği*, İstanbul: Aram Yayınları.
- Williams, R. M. (2008). "Önyargı", *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü*. (Ed.: William Outhwaite) İstanbul: İletişim.
- Yapıcı, A. (2004). *Din, Kimlik ve Önyargı*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Yapıcı, A. & Yapıcı, F. (2017). Ön Yargı ve Ayrımcılık Bağlamında İslamofobi: Dini-Sosyal Kimlikler Arası İlişkilerde Değişim ve Süreklilik. *İlahiyat Akademi / 6 (Aralık)*, 1-26.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin, Ankara.
- Young, R. J. (2016). *Postkolonyalizm: Tarihsel Bir Giriş*. İstanbul: Matbu Yayınları.